

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA**

**RITA MARKEVIČIENĖ
TARPTAUTINĖ ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGA**

VAIKO TEISIŲ APSAUGA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas –
Doc.dr. Lyra Jakulevičienė**

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VAIKŲ TEISIŲ APSAUGOS ISTORINIS KONTEKSTAS.....	7
1.1. Vaiko teisių samprata ir vieta žmogaus teisių apsaugos sistemoje	7
1.2. Vaiko teisių ir jų apsaugos istorinė raida tarptautinėje teisėje	10
2. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS TARPTAUTINIAI TEISINIAI IR INSTITUCINIAI PAGRINDAI	14
2.1. Vaiko apsaugos srityje taikomi tarptautiniai dokumentai.....	14
2.2. Tarptautiniai dokumentai taikomi vaiko apsaugos srityje.....	19
2.3. Tarptautinės ir nacionalinės institucijos veikiančios vaiko teisių apsaugos srityje.....	24
3. SMURTAS, KAIP VIENA SVARBIAUSIŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS PROBLEMŲ.....	32
3.1. Teisės aktai, reglamentuojantys vaiko teisių apsaugą nuo smurto.....	34
3.2. Pagrindinės problemos smurto prieš vaikus srityje.....	40
3.2.1. Smurto sampratos problematika.....	41
3.2.2. Pažeistų dėl smurto vaiko teisių gynimas.....	45
3.2.3. Prevencinis mechanizmas.....	52
IŠVADOS.....	56
PASIŪLYMAI.....	58
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	59
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY.....	67
PRIEDAS 1.....	68

IVADAS

„Vaikai nėra maži suaugusieji, turintys mini teises”¹

Maund de Boer-Buquicchio

Šiandien, matyt, nerastume save civilizuotomis laikančių valstybių, kurių teisinės sistemos būtų paremtos T. Hobbeso XVII a. išsakytu principu, kad „vaikai, taip pat kaip ir silpnapročiai, gyvuliai ar pamišėliai, negali būti teisės subjektais“².

Praėjus keliems šimtams metų, galima pripažinti, kad pasikeitė požiūris į vaikus, jų apsaugą, pripažinta jų svarba ne tik kiekvienos valstybės viduje, bet ir išorėje - tarptautiniame lygyje. Vaiko, kaip ir kiekvieno visuomenės nario teisės jau nėra tik vienos valstybės reikalas.

Tarptautinė teisė numato specialios apsaugos priemonės labiau pažeidžiamoms visuomenės grupėms, visoms, kurios neturi galimybių ginti savo teises ir pagrindines laisves. Pirmiausia, šiai kategorijai priklauso vaikai. Vaikai – bet kurios šalies ateitis, kuri turi būti kuriama šiandien. Jie pagrindinis elementas ir Lietuvos ateities.

Svarbiausias įvykis vaiko teisių apsaugos istorijoje – Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos priėmimas (toliau – JT VTK), kurioje įtvirtintos pagrindinės vaiko teisės ir kurias valstybės, Konvencijos dalyvės, atsižvelgiant į kultūrinius, socialinius, ekonominius skirtumus, turi įgyvendinti savo nacionalinėje teisėje.

Vaiko teisių apsaugos aktualumą tarptautiniu mastu atspindi ir paskutiniuoju metu įvykęs Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos pranešimas apie atliktą smurto prieš vaikus tyrimą daugelyje pasaulio šalių. Remiantis jo rezultatais ruošama rezoliucija. Šis klausimas svarbus tiek teorine, tiek praktine prasme. Iš teorinės pusės JT VTK yra tiesioginio taikymo dokumentas, tokiu būdu svarbu panagrinėti praktinę pusę – nuostatų įgyvendinimą Lietuvos teisėje. Kaip pavyzdys, pasirinktas smurtas prieš vaikus, kurio gilesnei analizei atlikti pasitelktas darbo autorės atliktas empirinis tyrimas.

¹ Maund de Boer-Buquicchio – Europos Tarybos Generalinio sekretoriaus pavaduotoja. 2006 m. spalio 16 d savo kalboje Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos darbo metu Niujorke: „Children are not mini human beings, with mini rights.” <http://www.crin.org/violence/search/closeup.asp?infoID=10672>; prisijungimo laikas: 2006-11-22.

² Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. V., 2006. P. 34. (išnaša Nr. 42. Breen C. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Is a Rights Based Approach Right for the Child? <http://www.nottingham.ac.uk/law/hrlc/hrnews/oct96/child.htm#author;>).

Pagrindines vaiko teisių problemas yra nagrinėję užsienio teisininkai G. Van. Bueren, P. Newell, ir T. Hammarberg, šiuose darbuose – „The International Law on the Rights of the Child“, „Teisė nebūti mušamam“. Ne mažiau reikšmingi ir V. Abramovo, T. A. Titovos, N.V. Gorinos ir kitų teisininkų straipsniai užsienio teisiniuose žurnaluose. Didžiausias dėmesys daugelio aukščiau minėtų autorių darbuose skirtas tarptautinių sutarčių straipsnių analizei, tarptautinių institucijų funkcijų nagrinėjimams.

Analizuojant tiek tarptautinius, tiek regioninius dokumentus remiamasi Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos (toliau – JT GA) rezoliucijomis, pranešimais, Europos žmogaus teismo (toliau – EŽTT) praktika ir kt.

Nagrinėjant darbo temą remiamasi taip pat lietuvių autorių mokslinė bei teisine literatūra: G. Sagačio „Vaiko teisė į šeimos ryšius“, B. Babachinaitės „Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos“ ir kt. Taip pat Lietuvos Respublikos įstatymais, nutarimais, įsakymais, ataskaitomis, programomis ir t.t.

Šio darbo tikslas – remiantis JT Vaiko teisių konvencija bei kitais tarptautiniais bei regioniniais (Europos Tarybos, toliau - ET) teisės aktais bei darbo autorės atlikto tyrimo išvadomis, nustatyti reglamentavimo pakankumą, tinkamumą, nustatyti kylančias problemas ir jų sprendimų būdus Lietuvoje. Tik sisteminės analizės dėka galima apibendrinti esamą padėtį, pateikti išvadas, apibendrinimus bei galimus probleminių klausimų sprendimo būdus.

Siekiant nustatyto tikslo, iškelti šie uždaviniai:

- 1) išnagrinėti vaiko teisių padėtį žmogaus teisių sistemoje;
- 2) atskleisti vaiko sampratą;
- 3) pateikti vaiko teisių teisinius ir institucinius pagrindus;
- 4) pasirinkta smurto prieš vaikus problemų analize, pavaizduoti, kaip praktikoje įgyvendinami tarptautiniai standartai;
- 5) išanalizuoti smurto reglamentavimą tarptautiniu, regioniniu bei nacionaliniu lygiu.

Darbą sudaro 3 skyriai. 1 skyriuje „Vaiko teisių apsaugos istorinis kontekstas“ analizuojami bendro pobūdžio klausimai – pateikiama vaiko teisių, kaip jos suvokiamos santykyje su žmogaus teisėmis, sąvoka, nagrinėjama vaiko teisių raida istoriniu aspektu. 2 skyriuje „Vaiko teisių apsaugos teisiniai ir instituciniai pagrindai“ nagrinėjama vaiko sąvoka, pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys vaiko teises, institucijos, veikiančios vaiko teisių srityje. 3 skyrius suskirstytas į poskyrius pagal iškeltas problemas, kurios yra paremtos darbo autorės atliktu empiriniu tyrimu, analizuojama smurto sąvokos problematika, institucijos, teisės aktai, draudžiantys smurtą, ekspertų išsakytos problemos smurto srityje vaiko atžvilgiu. Vaikai nuo smurto nukenčia šeimose, vaikų

globos ir kitose įstaigose. Nežiūrint į teisės aktų gausą, reglamentuojančių smurto draudimą, smurto mastai yra didžiuliai. Šios skyriaus tikslas nėra atskleisti kiekvienos smurto rūšies atskiras problemas. Bus bandoma atskleisti ir paanalizuoti visų smurto formų bendras pagrindines problemas, labiausiai akcentuojamas tyrime dalyvavusių ekspertų. Darbo pabaigoje pateikiami du priedai – atlikto tyrimo ekspertams pateiktas klausimynas bei institucijos, dalyvavusios tyrime.

Šio darbo objektas – tarptautiniu mastu diskutuojamos problemos, susijusios su vaiko teisių apsaugos įgyvendinimu. Su darbo objektu glaudžiai susijęs ir dalykas - atskleidžiant objektą, analizuojamos bendros smurto prieš vaikus įgyvendinimo problemos Lietuvos teisės aktų sistemoje, neišskiriant smurto rūšių ypatumų.

Darbe naudojamos šios sąvokos: vaikas, vaiko teisės, smurtas, fizinis smurtas, seksualinis smurtas, psichologinis smurtas, prevencija.

Darbe buvo iškeltos hipotezės:

- 1) ar pasitvirtino teiginys, kad daugiausia probleminių klausimų kelia tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių vaiko teises, nuostatų nepakankamai efektyvus įgyvendinimas nacionalinėje teisėje;
- 2) ar pasitvirtino teiginys, jog nepakankamai užtikrinamos vaiko teisės praktikoje.

Siekiant minėtų darbo tikslų, naudojami šie metodai:

- 1) lyginamasis. Naudojant šį metodą tarpusavyje lyginamos įvairiuose naudojamuose šaltiniuose išsakytos nuomonės; lyginamos tarptautiniu ir regioniniu lygiu veikiančios institucijos;
- 2) loginis – analitinis. Šis metodas būtinas norint išsamiai ir visapusiškai išnagrinėti vaiko sampratą, jos reikšmę vaiko teisių apimčiai, smurto sąvokos nagrinėjimui bei pateikti tyrime dalyvavusių ekspertų vertinimais paremtas apibendrintas išvadas;
- 3) sisteminis. Visus vaiko teisių apsaugos klausimus būtina sieti tarpusavyje;
- 4) analogijos. Ypatingai šis metodas svarbus pritaikant teismų praktikoje;
- 5) istorinis metodas daugiausiai bus taikomas nuosekliai nagrinėjant vaiko teisių raidą, teisės aktus, EŽTT sprendimus, pradėdant nuo seniausių ir baigiant naujausiais;
- 6) interviu metodas. Taikomas apklausiant vaiko teisių ekspertus.

Empirinio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip ginamos vaiko, nukentėjusio nuo smurto, teisės Lietuvos Respublikoje.

Darbo autorės atliktas tyrimas atliktas taikant empirinį metodą – interviu. Apklaunami vaiko teisių ekspertai. Interviu rūšis – pusiau standartizuotas. Klausimynas iš anksto buvo siunčiami respondentams susipažinti. Interviu trukmės vidurkis 20 min. Apklausoje dalyvavo valstybinių,

vyriausybinių, savivaldybių, nevyriausybinių organizacijų, viešųjų įstaigų vadovai, atstovai: Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilniaus miesto vaikų teisių apsaugos tarnyba, Saugaus vaiko centras (Kaunas), Vaiko namas, Paramos vaikams centras, Vaiko raidos centras „Vaikų linija“, Alytaus miesto komisariatas (Nepilnamečių reikalų skyrius), Vilniaus miesto šeštasis policijos komisariatas (Šeškinės policijos nuovada, Nepilnamečių reikalų skyrius).

1. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS ISTORINIS KONTEKSTAS

Per pastarąjį šimtmetį visuomenės požiūris į vaikus iš esmės pasikeitė. Ilgą laiką buvo manoma, kad vaikai yra labai pažeidžiami ir todėl jiems visų pirma reikalinga ypatinga tėvų ir visuomenės apsauga. Tik neseniai vaikai tapo teisės subjektais ir įgijo teisių. Tokį besikeičiantį požiūrį į vaikus ir į vaikystės politiką bei požiūrį į vaiką kaip žmogų, turintį prigimtines žmogaus teises ir esantį valstybės piliečiu, liudija daugybė įvairių tarptautinių dokumentų.

Kalbant apie vaiko teisių padėtį žmogaus teisių apsaugos sistemoje, kyla klausimas, ar vaikas turi bendras žmogaus teises, ar ir specifines – vaiko teises?

1.1. Vaiko teisių samprata ir vieta žmogaus teisių apsaugos sistemoje

Vaiko teisių išskyrimas į ypatingą žmoniškumo pažinimo ir visuomeninės veiklos sritį prasidėjo praėjus keliems šimtams metų nuo sąvokos „žmogaus teisės“ atsiradimo.

Vaiko teisinio subjektiškumo klausimu mokslinėje literatūroje tebevyksta diskusijos. Vieni teoretikai (G. Van Buerenas, N. Vuckovic-Sahovic, U. Kilkelly, A. Saldenas ir kt.) sveikina VTK įtvirtintą autonomišką vaiko teisių koncepciją, kiti (R. G. Wilinsas, A. Morita, T. Doi, C. Breen ir kt.) mano, kad pripažįstant vaiko teisių autonomiškumą buvo žengtas pernelyg radikalus žingsnis, dar kiti (B. C. Hafen, J. O. Hafen, J. P. Lucier'is ir kt.) apskritai neigia patį faktą, kad vaikas gali turėti savarankiškas teises³. Bene ryškiausias šios kontroversijos pavyzdys – JAV atsisakymas ratifikuoti VTK⁴. J. P. Lucier'is apibendrina JAV tokio požiūrio laikymosi nuostatas ir rašo: „pripažinusi vaiko teisinę autonomiją...<.....>naujoji doktrina primetė šeimai globėjų, įpareigotų besąlygiškai paisyti vaiko teisių, padėtį“⁵.

A. Kietytė nurodo, kad vaiko teisės – sudėtinė žmogaus teisių sistemos dalis. Šių teisių užtikrinimo ir apsaugos lygis valstybėje yra vienas specifinių žmogaus teisių padėties rodiklių, kadangi tai pati jautriausia socialiniams ir ekonominiams pokyčiams bei pažeidžiamiausia visuomenės dalis. Vaikai yra ta visuomenės grupė, kuri savarankiškai negali visaverčiai atstovauti savo teisėms, ginti jas, skųstis, kai jos pažeidžiamos ar kai jų nepaisoma, imtis politinių priemonių

³ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. V., 2006. P. 34-35. (išnaša Nr. 42. Breen C. The United Nations Convention on the Rights of the Child: Is a Rights Based Approach Right for the Child?) <http://www.nottingham.ac.uk/law/hrhc/hrnews/oct96/child.htm#author;>).

⁴ Šiai dienai, Vaiko teisių konvenciją, nuo jos įsigaliojimo, ratifikavo beveik visos pasaulio valstybės, išskyrus JAV ir Somalią.

⁵ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisės informacijos centras, 2006. P. 35.

savo interesams įgyvendinti. Vaikų teisės priklauso nuo suaugusiųjų supratimo ir jų sąmoningų bei ryžtingų pastangų sėkmingai savo ateičiai užtikrinti.⁶

E. M. Rybinskis pabrėžia, kad vaiko teisės – tai teisės aktų visuma, nukreipta visai jo gyvybinės veiklos sričių interesų apsaugai. Vaikas yra savarankiškas teisės subjektas. Vaikai kaip valstybės piliečiai praktiškai turi naudotis, atsižvelgiant į savo amžių, visomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis ir turėti atitinkamas jų įgyvendinimo garantijas. Atsižvelgiant į jų protinį ir fizinį nesubrendimą, vaikai ne gali veikti kaip suaugusieji, jiems reikalinga speciali apsauga ir gynyba. Valstybė, teisiškai reguliuodama visuomeninius santykius, įstatymiškai nustato specialias normas ir teises vaikams.⁷

E.Čiž, pastebi, kad ne visada „vaiko teisės“ suprantamos žmogaus teisių kategorijose. Dažnai jos tapatinamos (ypač psichologų ir pedagogų) su žmogiškaisiais poreikiais. Priimta kalbėti: vaikas turi teisę būti auklėjamas laimingoje šeimoje, teisę į meilę ir t.t. JT VTK sakoma: „pripažindamos, jog vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą...“ Tai svarbu ir suaugusiems, tačiau tai nereiškia, kad jie į tai turi teisę, kuri gali būti garantuota valstybės. Kalbant apie vaiko teises, autorė atkreipia dėmesį į keletą pagrindinių nuostatų:

- vaiko teisės priskiriamos žmogaus teisių kategorijai ir išplaukia iš vaiko kaip žmogiškosios asmenybės orumo ir ypatingumo;
- vaiko teisių nereikėtų tapatinti su elementariais jo poreikiais. Neegzistuoja teisė į auklėjimą laimingoje šeimoje ar į meilę, nors tai yra nepaprastai svarbūs poreikiai kiekvienam žmogui, o vaikui – ypatingai;
- apie vaiko teises, o taip pat ir apie žmogaus teises, reikėtų kalbėti santykio „valdžia-asmenybė“ požiūriu. Jei vaikas turi teisę, reiškia valstybė privalo užtikrinti galimybę jam šia teise naudotis. Pavyzdžiui, teisė į mokslą reiškia, kad valstybė kiekvienam garantuoja išsilavinimą, kuria mokymo programas, ruošia mokytojų etatus ir t.t; valstybė kuria švietimo sistemą ir taisykles, reguliuojančias jos funkcionavimą;
- vaiko teisės, taip pat kaip ir žmogaus teisės yra ribojamos, bet tik tuomet, kai tai numatyta įstatymo ir būtina demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti valstybės ir visuomenės saugumo interesus, kitų asmenų teises;
- tėvai ar įstatyminiai globėjai atstovauja jį valstybinėse institucijose;

⁶ Kietytė L. Vaikų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005. P. 188.

⁷ Рыбинский Е.М. Управление системой социальной защиты детства. Социально-правовые проблемы. Москва, 2004. http://academia-moscow.ru/off-line_booksfragment_2948.pdf; prisijungimo laikas: 2006 08 07.

- jei vaikas/žmogus turi tam tikrą teisę, tai turi egzistuoti ir jos įgyvendinimo procedūros. Teisės turėjimas reiškia galimybę pateikti pretenziją/skundą, priešingu atveju teisė lieka tik tuščia deklaracija⁸.

Teisės instituto doc.dr. Genovaitė Babachinaitė savo straipsnyje⁹ žmogaus ir vaiko teises išreiškia šiais aspektais:

- vaikas kaip ir kiekvienas žmogus turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves, kuriomis geba naudotis;
- atsižvelgiant į fizinį ir protinį nesubrendimą, vaikui būtina apsauga bei priežiūra, teisinė apsauga ir iki gimimo ir po jo;
- atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl savo asmenybės ypatumų negeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesus, visuomenėje turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantijų vaidmenį.

Iš to išplaukia, kad vaikai turi visas bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios, atsižvelgiant į jo interesus, nulemtus fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo, gali būti praplėstos arba apribotos. Tai suponuoja vaiko – privilegijuoto subjekto – padėtį, todėl vaikai gali turėti tokių teisių, kurios nebūdingos suaugusiems, pavyzdžiui, teisę būti apsaugotam nuo prievartos ir nepriežiūros, teisę, kad juo būtų pasirūpinta, teisę sveikai vystytis ir panašiai¹⁰.

Daugeliui autorių pritariant (A. Kietytei, E. M. Rybinskiui, E. Čiž, G. Babachinaitei) vaiko teisių lygiavertiškumą žmogaus teisėms, vaikas pripažįstamas kaip pilnavertis ir savarankiškas subjektas, tačiau ir reikalaujantis ypatingos priežiūros, apsaugos. Atsižvelgiant į vaiko pažeidžiamumą, turi būti kreipiamas ypatingas visuotinis dėmesys į jo apsaugą ir priežiūrą.

Vaiko teisės – tai tos teisės ir laisvės, kurias turi turėti vaikas (vaiku pripažįstamas kiekvienas žmogus iki 18 metų) nepriklausomai nuo kokių nors skirtumų: rasės, lyties, kalbos, religijos, gimimo vietos, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės ar kitos padėties¹¹.

Vaiko teisės, pirmiausia, bendražmogiškoji vertybė. Vaikystė – unikali, svarbiausias tarpsnis žmogaus asmenybės vystyme. Bet kurios visuomenės ir žmonijos ateitis daugeliu atveju priklauso nuo dvasinio ir fizinio jaunosios kartos vystymosi, žmogaus teisių vaidmens ir reikšmės suvokimo individo ir sociumo gyvenime, o taip pat atsakomybės už savo likimą ir savo veiksmus. Jei bus

⁸ Čiž E. Vaiko teisės // Maskvos Helsinkio žmogaus teisių fondas. 2003. <http://www.ccf.org.ua/show/for-social-workers-article15>; prisijungimo laikas: 2006-08-06.

⁹ Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Vilnius, 1996. P. 11.

¹⁰ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisės informacijos centras, 2006. P. 39.

¹¹ <http://www.krugosvet.ru/articles/103/1010331/1010331a1.htm>; prisijungimo laikas: 2006-08-06.

remtasi šiais specialiais ypatumais, tai tik tokiu atveju, vaiko teisės galima būtų išskirti iš žmogaus teisių¹².

1.2. Vaiko teisių ir jų apsaugos istorinė raida tarptautinėje teisėje

Vaiko teisių įtvirtinimas ilgai skynėsi kelią. Klausimas dėl vaiko teisių kilo palyginti neseniai. Tik XIX a. demokratinių judėjimų už reformas metu, valstybės prisiėmė atsakomybę už vaiko teisių apsaugą.¹³ Pagrindines vaiko teises pripažįsta dauguma valstybių ir tai atsispindi daugelyje tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų.

Pirmasis pasaulinis karas buvo svarbiausias įvykis, kurio išdavoje vaiko teisės tapo analizės ir tolimesnio nagrinėjimo dalykas. Suvokdami, kad karo pasekmės gali būti labai skaudžios pasauliniu mastu, britų Vaikų gelbėjimo sąjunga ir jos švediškas analogas „Radda Barnen“ kartu su Moterų sąjunga 1923 m. paruošia ir pateikia Tautų Sąjungos Asamblėjai pirmąją **Vaiko teisių deklaraciją**. Šis dokumentas apima 5 punktus ar principus, kuriuose minimos pagrindinės sąlygos, užtikrinančios vaiko gerovę (vaiko teisė gyventi ir normalias sąlygas vystytis, teisė į išsilavinimą; vaiko apsaugos pirmumas nuo įvairių stichijų, apimant ir karo grėsmę, prievartinį darbą, nuo išnaudojimo, nuo patekimo į vergovę). Po kurio laiko, ši Deklaracija gavo Ženevos pavadinimą, nes 1924 m. buvo pasirašyta Ženevoje, Tautų Sąjungos 5-ojoje Asamblėjos sesijoje. Dabartiniu metu Ženevos vaiko teisių deklaracija yra kaip istorinis faktas, tačiau reikia paminėti kelis momentus, įtakojusius tolimesnį vaiko teisių idėjos vystymąsi:

pirma, būtent Ženevos vaiko teisių deklaracijoje pirmą kartą buvo suformuluota svarbi mintis dėl ypatingos vaiko apsaugos „atsižvelgiant į jų fizinį ir protinį nesubrendimą“. Ši tezė buvo kartojama tolimesniuose tarptautiniuose dokumentuose;

antra, Vokietijoje 20-ųjų metų pradžioje buvo priimtas pirmasis istorijoje specialusis Vaikų įstatymas, kuris veikė keletą metų. Atėjus fašizmui, įstatymas nebuvo panaikintas, o tiesiog buvo ignoruojamas¹⁴.

XX a. pirmoje pusėje, kitos valstybės nedarė svarbių žingsnių priimant teisės aktus skirtus vaiko apsaugai. Ir tik po Antrojo pasaulinio karo buvo įkurta Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO), kurios veikimo laikotarpiu sukurta ir priimta eilė dokumentų.

¹² Рыбинский Е.М. Управление системой социальной защиты детства. Социально-правовые проблемы. Москва, 2004. http://academia-moscow.ru/off-line_books/fragment_2948.pdf; prisijungimo laikas: 2006-08-07.

¹³ <http://www.refcity.ru/content/19282/16.html>; prisijungimo laikas: 2006-08-06.

¹⁴ Права человека / под. общ. ред. Гусева А. Д., Яскевич Я. Москва, 2002.

Iki JTO susikūrimo, vaikų teisės buvo suprantamos kaip priemonė kovai prieš vergovę, prieš vaikų išnaudojimą darbo srityje, prieš prekybą vaikais ir nepilnamečių prostituciją.

Vienas iš pirmųjų Generalinės Asamblėjos žingsnių – įkurtas **Jungtinių Tautų Vaiko fondas** (UNICEF), kuris dabartiniu metu yra svarbus tarptautinis pagalbos vaikams mechanizmas. Vaikai, jų gerovė ir teisės, visada buvo JTO dėmesio centre nuo jos susikūrimo 1945 metais.

JT 1948 m. priimtoje **Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje** išvardintos visos pagrindinės kiekvieno asmens teisės, politinės teisės, ekonominės ir socialinės teisės. Pažymima, kad vaikai turi būti ypatingos apsaugos ir paramos objektas. Atsižvelgiant į Deklaracijos priėmimo laikotarpį, galima daryti išvadą, kad jos reikšmė tolesnei žmogaus raidai yra neiginčijama, nes numato pagrindinius tolesnės raidos žingsnius ir valstybių išsipareigojimų augimą. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija buvo siekiama paskelbti visuotinį idealą, kurio turi siekti visi žmonės, visos tautos.

Papildant Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, siekiant apsaugoti pačius silpniausius – senokus, moteris ir vaikus, buvo priimti keli svarbūs dokumentai.

1959 m. JTO priėmė **Vaikų teisių deklaraciją** (toliau – VTD). Pagrindinė tezė – žmonija vaikui turi duoti viską, kas geriausia. Paskelbta dešimt socialinių ir teisinių principų, susijusių su vaikų gerove ir apsauga nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyje. Deklaracija ragino tėvus, atskirus asmenis, nevyriausybinės organizacijas, vietos valdžias ir vyriausybes pripažinti joje numatytas teises ir laisves bei ginti teisinėmis ir kitomis priemonėmis. Deklaracijoje sakoma, kad vaikui turi būti garantuota ypatinga apsauga ir suteikiančios galimybės ir sąlygos sveikai ir normaliai vystytis jo fizinei, protinei, dorovinei, socialinei raidai, sveikatai, nekenksmingu ir įprastu būdu.

Laikas ir vaiko padėties blogėjimas pareikalavo iš pasaulinės bendruomenės priimti naują dokumentą, kuriame ne tik būtų deklaruotos vaikų teisės, kaip tai buvo Deklaracijoje, bet ir juridinių normų pagrindu fiksuojamos šių teisių apsaugos priemonės¹⁵. Tam įtakos turėjo šios aplinkybės: visų pirma, JTO Generalinės Asamblėjos posėdžių metu buvo paskelbti pranešimai apie rimtus pažeidimus, nuo kurių kenčia vaikai: aukštas vaikų mirtingumas, vaikams neprieinama sveikatos apsauga, ribotos galimybės gauti bazinį išsilavinimą. Tapo žinomi vaikų išnaudojimo prostitucijos tikslais atvejai, paskelbti duomenys apie paauglius – kalinius, vaikus-pabėgėlius, karo aukas ir kt;

visų antra, buvo pripažinta, kad vaikų interesai nebūtinai turi sutapti su tėvų ar globėjų požiūriais. Tapo akivaizdu, kad su daugeliu vaikų blogai elgiamasi jų pačių šeimose.

¹⁵ <http://www.refcity.ru/content/19282/16.html>; prisijungimo laikas : 2006-08-06

Tokiu būdu, buvo pripažinta, kad egzistuojančios normos žmogaus teisių srityje neadekvačios tenkinant vaikų specifinius poreikius¹⁶.

Trisdešimt metų po VTD priėmimo, atsirado naujas suvokimas ir vaiko teisių koncepcija įgijo platesnį pobūdį. Poreikis suteikti vaiko teisėms aukštesnį teisinį statusą atsirado vykstant pasiruošimui Tarptautiniams vaiko metams, kurie buvo pažymimi 1979-aisiais metais. Tais pačiais metais JTO Žmogaus teisių komisija pradėjo Konvencijos projekto pasiruošimą. Iniciatorė buvo Lenkija, o darbo grupės pirmininkas – lenkų prof. A. Lopatka.

Deklaracija turėjo svarbų poveikį vyriausybėms. Blogėjant vaiko padėčiai, buvo nutarta priimti privalomojo pobūdžio dokumentą – konvenciją. Palyginus su 1959 VTD (10 str.), Konvencijoje yra 54 str., kuriuose paminėti visi momentai, susiję su vaiko padėtimi visuomenėje.

VTK ne tik išplečia, bet ir konkretizuoja VTD nuostatas. Konvencija labiau pažengusi nei Deklaracija ir tuo, kad valstybės, kurios prisijungusios prie Konvencijos, yra atsakingos už savo veiksmus dėl vaikų. Taip pat jos turi peržiūrėti savo nacionalinę teisinę bazę, siekiant užtikrinti ir laikytis Konvencijos nuostatų. Konvencija vienodai veiksminga viso regiono tautoms. Joje atsižvelgiama į kultūrinius, socialinius, religinius valstybių skirtumus. Tai leidžia kiekvienai valstybei pasirinkti savas priemones toms normoms įgyvendinti. Konvencija – universalus pobūdžio. Ji apjungia į vieną dokumentą vaiko teises, kurias ankščiau galima buvo surasti iš įvairių dokumentų. Tarptautinė bendruomenė Konvenciją vertina kaip humaniškiausią konvenciją. Ji dar vadinama vaikų teisių konstitucija. Tai ypatingos moralinės reikšmės dokumentas, nes patvirtina vaiko pripažinimą žmonijos dalimi, jo diskriminacijos draudžiamumą, bendražmogiškųjų vertybių pirmumą. Ji specialiai išskiria valstybei ir visuomenei būtinybę rūpintis tokiomis socialinėmis atskirų vaikų grupėmis: našlaičiais, neįgaliaisiais, pabėgėliais, teisės pažeidėjais.

Konvencija – tai aukštų tarptautinių standartų vertinimas. Ji skelbia vaiką visaverte asmenybe ir pilnateisiu subjektu. Tokio požiūrio niekada nebuvo iki šiol. Numatytos vaiko teisės, kurios apima pilietines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrines teises. Konvencija sukuria ir specialų kontrolės mechanizmą – JT Vaiko teisių komitetą, kuriam suteikiami platūs įgaliojimai.

Konvencija – didelės pedagoginės reikšmės dokumentas, ji ragina ir suaugusius, ir vaikus savo santykius kurti pagal moralines teisės normas, kurios remiasi humaniškumu, demokratiškumu, pagarbiu požiūriu į vaiko asmenybę. Jos turi būti autoritarinės pedagogikos panaikinimo pagrindas. Į vaiką turi būti žiūrima kaip į lygiateisę, savarankišką asmenybę. Konvencija patvirtina būtinybę

¹⁶ Права человека // под. общ. ред. Гусева А. Д., Яскевич Я. Москва, 2002

formuoti augančios kartos sąmoningumą, įstatymų, kitų žmogaus teisių dokumentų suvokimą, pagarbos jiems požiūrį.

Valstybė atsako už Konvencijos įgyvendinimą ir priimtus įsipareigojimus bei sukūrimą tokių socialinių, kultūrinių, ekonominių sąlygų, kad vaikų teisės būtų gerbiamos ir garantuojamos. Tačiau, reikėtų pažymėti, kad atsižvelgiant į valstybių išteklių galimybes, numatytas laipsniškas jos įgyvendinimas. Tuo norima buvo pasiekti, kad kuo daugiau valstybių taptų šios Konvencijos dalyvėmis. Tai patvirtina tas faktas, jog Konvenciją ratifikavo beveik visos šalys (išskyrus JAV ir Somalis).

JT VTK tarptautinėje teisėje įtvirtino naujas normas, kurios turi būti įgyvendinamos nacionalinių vyriausybių. Konvencija pripažįsta, kad ne visos valstybės turi išteklių, tačiau ji įpareigoja vyriausybes šioms teisėms skirti pirmenybę ir įgyvendinti pagal galimybes. Valstybės taip pat privalo kurti nacionalinę įstatymų politiką ir praktiką. Konvencijoje pabrėžiama politinės valios svarba.

JT VTK pagrindu vaiko teisės įtvirtinamos ir kituose tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose, kurie bus apžvelgiami kitame skyriuje.

2. Vaiko teisių apsaugos tarptautiniai teisiniai ir instituciniai pagrindai

Vaiko teisių ir jų apsaugos kontrolės įtvirtinimas tarptautinio lygmens dokumentuose yra reikšmingas įvykis, atspindintis vaiko svarbą. Vaiką, kaip vieną labiausiai pažeidžiamą visuomenės grupę, pripažįsta dauguma valstybių, tačiau susiduriama su skirtingu vaiko amžiaus ribų nustatymu. Kalbant apie vaiko teisių įtvirtinimą teisės aktuose, būtina atskleisti vaiko sampratą ir su ja susijusias problemas, jos reikšmę užtikrinant vaiko teises. Taip pat svarbus aspektas – vaiko teisių gynimas tarptautiniu, regioniniu bei nacionaliniu lygiu. Bus apžvelgiamos institucijos, dalyvaujančios vaiko teisių apsaugoje. Šiame skyriuje nebus aptariamoms institucijų funkcijos, bet stengiamasi analizuoti bei palyginti jų efektyvumą užtikrinant vaiko teises. Didžiausias dėmesys bus skiriamas tarptautinėms bei regioninėms institucijoms, kadangi nacionalinės institucijos bus aptariamoms trečiame skyriuje.

2.1. Vaiko samprata ir vaiko sampratos svarba nustatant vaiko teises

Pradedant kalbėti apie vaiko teisių apsaugą, jų įgyvendinimą nacionaliniuose įstatymuose, aptariant įvairių valstybių praktiką, reikia susipažinti su vaiko samprata. Svarbu pažymėti, kad vieningas vaiko sąvokos pripažinimas suteiktų vaikams - išskirtinei visuomenės grupei, veiksmingesnę apsaugą.

N. Vuckovi-Sahovic pabrėžia, kad vaikystė apibrėžia žmogaus gyvenimo laikotarpį, kurio metu dominuoja specifinės vaiko savybės ir bruožai. Todėl ypatinga vaiko padėtis suvokiama net ir nesant vaikystės apibrėžimui. Vaikystės suvokimas keičiasi priklausomai nuo visuomenės išsivystymo ir modernios valstybės sukūrimo. Iš to išplaukia, kad ir pati vaiko samprata yra glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis ir socialine kultūra¹⁷.

E. M. Rybinskis nurodo, kad vaikystė – tai nuolatinė ir natūraliu būdu pakeičiama kiekvienos visuomenės dalis, žmogaus gyvenimiškojo tarpsnio stadija, kai prasideda ir tęsiasi organizmo vystymasis, formuojasi jo svarbiausios funkcijos; tai pradinis asmenybės aktyvios

¹⁷ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisės informacijos centras, 2006. P. 20. (išnaša Nr. 8 Vuckovic-Sahovic. N. The Rights of the Child and International Law//http://yu.cpd.org.yu/dokumenti/nvs_rights_summary.PDF; prisijungimo laikas: 2004-06-22.

socializacijos etapas, apimančios tam tikros žinių sistemos suvokimą, normų ir vertybių, socialinių vaidmenų, leidžiančių vaikui formuotis ir funkcionuoti pilnaverčiu visuomenės nariu¹⁸.

Būtina pažymėti, kad vaikystės problemų sprendimas neįmanomas be visuomenės ir valstybės. Pagrindinis vaidmuo šiuose procesuose tenka valstybės formuojamai politikai, gebančiai sąveikauti su šeima, mokykla, bažnyčia ir kitais socialiniais institutais, ypač iš teisių apsaugos pozicijos, patenkinant vaikų poreikius ir interesus.

E. M. Rybinskis nesutinka su požiūriu, kad vaikai – tai socialiai-demografinė gyventojų grupė, kuri esanti pereinamajame laikotarpyje ir kurios tikslas – integracija ir socializacija visuomenėje. Vaikai jau integruoti visuomenėje, kurioje gyvena, o nėra laukimo stadijoje, kol suaugusieji nuspręs už juos gerovės užtikrinimo klausimus. Jie negali priklausyti tik nuo suaugusiųjų, jie jau turi teises, įtvirtintas VTK, šalių konstitucijose ir kituose įstatymuose¹⁹. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra atskiro straipsnio, skirto vaiko teisių apsaugai. Tuo tarpu, Lenkijos Respublikos vaiko teisių apsaugai skirtas 72 straipsnis²⁰. VTK įtvirtino šiuolaikinį vaikų statusą kaip socialiai-demografinės grupės, turinčios savo specifines teises ir reikalaujančios specialios šių teisių apsaugos, prioritetinio interesų ir vaikų poreikių bet kurioje šalyje patenkinimo²¹.

G. van Buereno teigimu, amžiaus, skiriančio vaiką nuo suaugusiojo, nustatymo būtinumą lemia vaiko fizinės ir psichologinės brandos trūkumas bei poreikis apsaugoti jį nuo išnaudojimo ir žalingo aplinkos poveikio²². G. Babichinaitė skiria dvi vaiko teisių ribas: plačiąją ir siaurąją. Autorė teigia, kad pirmuoju atveju gyvenimas yra nuolatinis virsmas, t.y. neturi pradžios nei pabaigos. Visa, ką savo gyvenime žmogus patiria gera ir bloga ir fizine, ir dvasine, ir materialine prasme, kokio užterštumo aplinkoje jis gyvena, visi šie teigiami ir neigiami potyriai genetiniu ir socialinio paveldimumo būdu perduodami jo palikuoniams. Taigi plačiąją prasme vaiko teisių problema yra permanentinė²³.

Siaurąja prasme, kuri aktuali tiesiogiai teisiškai reguliuoti, vaiko teisių ribos taip pat nėra griežtai apibrėžtos²⁴.

¹⁸ Рыбинский Е. М. Управление системой социальной защиты детства. Социально – правовые проблемы. М., 2004. С. 6-9. http://academia-moscow.ru/off-line_booksfragment_2948.pdf; prisijungimo laikas: 2006 08 07.

¹⁹ Там же.

²⁰ Užsienio šalių konstitucijos. –Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. P. 225.

²¹ Рыбинский Е. М. Управление системой социальной защиты детства. Социально – правовые проблемы. М., 2004. С. 6-9. http://academia-moscow.ru/off-line_booksfragment_2948.pdf; prisijungimo laikas: 2006 08 07.

²² Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius, 2006. P. 21 (išnaša Nr. 11 Van Bueren G. The International Law on the Rights of the Child. – Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995. P. 36-39).

²³ Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos / Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Vilnius, 1996. P. 17-18.

²⁴ Ten pat. P.18.

Kyla daug diskusijų ir nesutarimų dėl žemutinės ir viršutinės vaiko amžiaus ribos. Nesutariama, kokia turi būti žemutinė vaiko amžiaus riba ir kada baigtis. „Amžiaus kriterijus nustato laiką, kada vaikystė prasideda ir kada baigiasi. Šie klausimai paprastai yra reguliuojami kiekvienos valstybės įstatymų“²⁵. Kyla klausimas, ar valstybės, skirtingos savo kultūra, tradicijomis ir pan., nustatydamos skirtingas vaiko amžiaus ribas, nepažeidžia VTK nuostatų ir atitinka tarptautinius standartus. Daugelis valstybių dėl viršutinės vaiko amžiaus ribos (18 m.) sutaria, išskyrus kai kuriuos atvejus, pavyzdžiui, dalyvavime ginkluotame konflikte. Dėl žemutinės ribos nustatymo vyksta diskusijos.

Tarptautiniuose dokumentuose vengiama konkrečiai apibrėžti gyvybės pradžios momentą. Ruošiant VTK iškilo klausimas dėl vaiko amžiaus, tad 1 straipsnyje nebuvo apibrėžta minimali riba. Nurodoma: "Šioje Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta ankščiau.“²⁶. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (toliau – VTAPI) 2 straipsnyje numatyta, kad „vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“²⁷. Esminiai nesutarimai – nuo kada prasideda vaikystė – ar nuo moters pastojimo, ar nuo gimimo. Nei viena pusė nebūtų sutikusi su 1 straipsnio apibrėžimu, leidžiančiu arba draudžiančiu abortus. Taip pat negalėjo būti priimta nuostata, leidžianti visuomenei nustatyti savo pačios standartus šiuo klausimu. Tačiau vienu klausimu šalys sutarė. Tai buvo 1959 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių (JT VTD) deklaracijos preambulėje įtvirtintos nuostatos svarba, kad „vaikui, turint galvoje jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant atitinkamą teisinę apsaugą, tiek iki gimimo, tiek ir po jo“²⁸. Buvo nuspręsta, kad tai netiesiogiai įtvirtina abortų draudimą, tad darbo grupė priėjo konsensuso, kad Deklaracijos nuostata būtų įtvirtinta tik Konvencijos preambulėje ir nebūtų minimas vaiko amžius. Taip norėta išvengti nesutarimų ir ginčų dėl abortų klausimo. Problemos, susijusios su abortais, dažnai tampa diskusijos objektu, nes apima tiek teisinius, tiek moralinius, politinius, religinius ir sveikatos apsaugos aspektus. *Remiantis Žmogaus teisių pranešimų vadovu (Manual on Human Rights Reporting, 1997)*, Vaiko teisių komitetas nurodo, kad jeigu vengiama nurodyti aiškų gimimo ar pradėjimo laiką, Konvencijoje paliekama lanksti ir atvira galimybė nacionaliniam įstatymų leidėjui apibrėžti, kada prasideda gyvenimas. Taigi Konvencija palieka plačią ribą kiekvienai valstybei pasirinkti teisių ir interesų, konfliktuojančių dėl abortų ir šeimos planavimo, santyki.

²⁵ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teis4s informavimo centras, 2006. P. 21

²⁶ Vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501. Lietuvoje Konvencija įsigaliojo 1992 m. kovo 1 d. (Lietuva prisijungė 1992 m. sausio 8 d., o 1995 m. liepos 3 d. ratifikavo).

²⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

²⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija 1959 m. lapkričio 20 d. Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.

Konvencija neįpareigoja valstybių narių dėl gyvybės pradžios, tai jos nustato savo įstatymų leidyboje. Kai kurios valstybės, pvz., daugelis Lotynų Amerikos valstybių, pripažįsta, kad žmogaus gyvybė prasideda nuo pradėjimo. Kitos valstybės, pvz., Didžioji Britanija, Kinija ir daugelis kitų, žmogaus teisę į gyvybę įstatymiškai pripažįsta tik po gimimo²⁹.

Vis daugiau kalbama apie teisės į gyvybę pradžios nustatymo suvienodinimą. Taip galėtų būti išvengta skirtingų vaiko sampratos traktavimų, kurie trukdo užtikrinti vaiko teisių apsaugą universaliu lygiu. Traktuojant vaiko sąvoką atsiranda keblumų dėl skirtingų valstybių praktikos, argumentacijos.

Tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu valstybės vengia įtvirtinti teisės į gyvybę gynimą prieš gimimą, o jei ir įtvirtinama, tai nuostatos lieka deklaratyvios. Vokietija buvo viena iš tų šalių kurios įtvirtino embriono statusą, tačiau ir tai su išlygomis, nes abortas šioje šalyje vis tiek galimas. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje³⁰, įtvirtintas principas, kad vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo. Tačiau JT Vaiko teisių komitetas aiškina šią nuostatą lanksčiai ir palieka kiekvienam nacionaliniam įstatymo leidėjui, nusistatyti santykį tarp konfliktuojančių interesų.

Vaisiaus teisė į gyvybę susikerta su keliais interesais, iš kurių pagrindiniai yra moters teisė į privatą gyvenimą ir moters sveikata bei gyvybė. Šiame kontekste Europos žmogaus teisių komisija susilaikydavo ir palikdavo pakankamai didelę pasirinkimo laisvę įstatymų leidėjams nustatant normas. Todėl Komisija nagrinėdama bylas, susijusias su abortais, vengė kokių nors pareiškimų dėl žodžio „gyvybė“ apibrėžimo ryšium su abortais, arba, kokiam lygyje negimęs vaikas gali naudotis apsauga pagal Europos konvencijos 2 straipsnį dėl žmogaus teisių³¹. Europos žmogaus teisių teismas nė viename savo sprendimų nėra išaiškinęs, ar žmogaus vaisiui pripažįstama teisė į gyvybę. Pasak Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės išvados, Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnio, įtvirtinančio teisę į gyvybę, taikymo praktika rodo, kad gyvybė yra ginama būtent nuo gimimo momento, kadangi šis klausimas yra automatiškai susijęs su abortų teisėtumo problema³². Tačiau 2004 m. Europos žmogaus teisių teismo *Vo v. France* byloje³³

²⁹ Kavoliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos // Teisės problemos, 2005 (Nr. 3. Išnaša Nr. 11 Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. P. 3-5.).

³⁰ Valstybės Žinios. 1995, Nr. 60-1501. Įsigaliojo nuo 1992 m. kovo 1 d.

³¹ Фомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция по правам человека и Европейская социальная хартия. Москва, 1998. С. 132

³² 2002-10-07 Europos teisės departamento išvada dėl pateikto Lietuvos Respublikos Embriono ir genomo apsaugos įstatymo projekto Nr. IXP-1855 atitikimo Europos sąjungos teisei. <http://www.lrs.lt>; prisijungimo laikas: 2006-05-20.

atskirąją nuomonę pareiškęs teisėjas Ress sukritikavo teismo vengimą įvertinti, ar vaisiui taikoma Europos žmogaus teisių teismo 2 straipsnyje numatyta teisės į gyvybę apsauga. Jo nuomone, teisiškai istoriškai sąvoka „kiekvienas“ apima visus tarpsnius, patenkančius į bet kurią gyvybės stadiją, įskaitant ir gyvenimą prieš gimimą, t.y. nuo individualaus gyvavimo pradžios iki mirties, o gimimo momentas laikomas tik vystymosi etapu³⁴.

Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnis, skirtingai nei Amerikos žmogaus teisių deklaracijos 4 straipsnis, netapatina gyvybės pradžios su apvaisinimo momentu³⁵.

Taigi abortas yra žmogaus teisių dilema, kai vienoje svarstyklių lėkštėje padedamas motinos teisės į gyvybę ir sveikatą, kitoje – tos pačios jos negimusio vaiko teisės.

E. Kavoliūnaitės teigimu, teisės į gyvybę nepripažinimo priežastys glūdi ekonominėje socialinėje valstybės padėtyje. Valstybės pasirenka teisės į gyvybę nuo gimimo taisyklę dažniausiai taip pat dėl to, kad paprastai baudžiamojoje teisėje teismai nelinkę savarankiškai praplėsti sąvokos „žmogus“³⁶.

Aukšutinė vaiko teisių riba taip pat nėra vienodai griežtai teisėje apibrėžta. Aišku, yra pagrindinis voliuntaristinis³⁷ vaiko amžiaus ribos kriterijus: ir dabartinėje Lietuvos teisėje, ir Vaiko teisių konvencijoje riba ta pati – iki 18 metų. Beje, tarpukario Lietuvoje – iki 21 metų³⁸.

Tačiau nemažiau aktyvios diskusijos vyko ir dėl viršutinės vaiko amžiaus ribos, dėl JT VTK 38 straipsnio, kuriama kalbama apie vaikų dalyvavimą ginkluotose konfliktuose. Kai kurios šalys pasipriešino, kad būtų nustatyta 18 metų amžiaus riba dalyvauti konfliktuose (pvz., JAV). Ir buvo pasiekta, kad įtvirtinama riba nuo 15 metų, nors dauguma šalių tokį sprendimą kritikavo (pavyzdžiui, Argentina pareiškė, kad Konvencija kategoriškai turėtų uždrausti vaikų dalyvavimą ginkluotose konfliktuose – toks draudimas yra jos vidaus teisėje; šią poziciją palaikė ir Ispanija, Lenkija, Urugvajus, Kolumbija)³⁹.

Visos kultūros apibūdina ribą tarp vaiko ir suaugusiojo, kurios svarbiausi požymiai yra lytinė branda, vedybos ir ekonomiškasis savarankiškumas. Kita vertus, konkretūs požymiai laikui bėgant keičiasi. Jie yra skirtingi ir tiek įvairiose kultūrose, tiek toje pačioje kultūroje priklauso nuo

³³ Kavoliūnaitė E. cituota Europos žmogaus teisių teismo ir komisijos praktika - <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=vo%20%7C%20v.%20%7C%20france&sessionid=427977&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2006-05-06

³⁴ Kavoliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos // Teisės problemos, 2005 Nr. 3;

³⁵ Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius, 1995. P. 11.

³⁶ Kavoliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos pradžios koncepcijos // Teisės problemos, 2005 Nr. 3. (48). P.16.

³⁷ lot. *Voluntaris* – savanoris. Tarptautinių žodžių žodynas.- Vilnius: Gimtinė, 1999.

³⁸ Babichinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Vilnius, 1996. P. 18.

³⁹ Права человека // под. общ. ред. Гусева А. Д., Яскевич Я. С. Москва, 2002. С.

ekonominės ir socialinės padėties.⁴⁰ Pvz., islamo šalyse nėra griežtų ribų tarp vaiko ir suaugusiojo. Išteka ir gimdo 12-14 metų mergaitės, kurios nėra išimtis, o remiantis jų suvokimu, nusistovėjusi tradicija – norma.

Kalbant apie vaiko sampratą, susiduriama su vaiko iki 18 metų veiksnio ir teismo problema. Ji iškyla tuomet, kai asmuo iki 18 metų amžiaus pagal įstatymą įgyja visišką veiksnumą, pvz., kai sukuria šeimą ir pasibaigia jo, kaip vaiko, teismumas. Taip pat, pvz., kai sulaukęs 16 metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksnium (emancipuotu), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas.⁴¹ Kiti teisės aktai taip pat nustato amžiaus ribas, nuo kurių nepilnamečiai asmenys gali tapti tam tikrų teisinių santykių subjektais. G. Babichinaitės nuomone, teismumas nepriklauso nuo veiksnio, todėl globojantis dėmesys jo asmeniui turi išlikti iki 18 metų ribos.⁴²

Skirtinguose teisės aktuose naudojamos įvairios vaiko sąvokos. Lietuvos Respublikos įstatymuose priimta vartoti „mažametis“, „nepilnametis“, „sulaukęs pilnametystės“, tačiau visos šios sąvokos nustato amžiaus ribą iki 18 metų.

Visuotinai priimtino vaiko apibrėžimo nebuvimas – kliūtis Konvencijos nuostatų įgyvendinimui valstybėse. Tai neigiamai įtakoja vaiko teisių apsaugą, nes suteikiama galimybė pažeisti vaiko teises, išvengiant jo teisių apsaugos. Kuo mažesnės yra ribos, tuo vaiko teisių apimtis taip pat mažesnė.

Suprantama, skirtingose valstybėse ir socialinėse sąlygose vaikų padėtis nevienoda. Ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse į pirmą vietą iškeliami klausimai dėl pilnavertiško vaiko kaip visuomenės nario vystymosi, dėl jo santykio su suaugusiųjų pasauliu, dėl vaiko savirealizacijos sąlygų sudarymo.

2.2. Vaiko apsaugos srityje taikomi tarptautiniai dokumentai

Pagrindines vaiko teises bent jau teoriškai pripažįsta dauguma pasaulio valstybių. Vaiko teises gina ir saugo daugybė įvairaus masto ir paskirties tarptautinių sutarčių. Valstybės, tapdamos įvairių tarptautinių sutarčių dalyvėmis, įsipareigoja jų pagrindu sureguliuoti nacionalinius įstatymus.

⁴⁰ Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas. –Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002. P. 40

⁴¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2.9 str. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁴² Babichinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Vilnius, 1996. P. 18-19.

Lietuva tik atgavus nepriklausomybę ėmė aktyviai bendradarbiauti kuriant ir taikant tarptautines žmogaus teisių normas. Ji turėjo integruoti daugelį tarptautinės teisės nuostatų į įvairias teisės sritis. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius JTO ir ET dokumentus⁴³.

Kaip vieną iš labiausiai universalių tarptautinių sutarčių, kurioje įtvirtinti minimalūs vaiko teisių standartai ir valstybių pareiga gerbti ir garantuoti šias teises yra **Vaiko teisių konvencija**, priimta JTO Generalinės Asamblėjos 1989 metais lapkričio 20 d. ir kuri įsigaliojo 1990 metais rugsėjo 2 d.

VTK yra reikšmingas tarptautinės teisės šaltinis ir tuo, kad pirmą kartą viename dokumente įtvirtintas visas teisių spektras: pilietinių, politinių, socialinių, ekonominių, taip pat nuosekliausiai ir išsamiausiai reglamentuojančių vaiko teises. Įgyvendindamas šios, 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos, JT VTK nuostatas, 1996 m. kovo 14 d. Seimas priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, į kurį buvo perkeltos visos esminės Vaiko teisių konvencijos nuostatos. Įstatyme siekiama nustatyti su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir JT VTK suderintus bendruosius principus ir nuostatas, kuriomis būtų galima vadovautis rengiant ir įgyvendinant tam tikrų teisės šakų įstatymus, jų kodeksus, kitus teisės aktus, koordinuoti jų rengimą, kai yra sprendžiami klausimai, susiję su specifiniais vaikų interesais, taip pat sureguliuoti tuos vaiko teisių apsaugos klausimus, kurių nereglamentuoja kiti įstatymai. Siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kituose įstatymuose bei tarptautiniuose susitarimuose įtvirtintas nuostatas bei įsipareigojimus, buvo parengtas ir Seimo 2000 m. gegužės 25 d. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, kurio pagrindinis tikslas - sudaryti teisinę prielaidą, leidžiančią užtikrinti JT VTK ir kitų su vaiko teisių apsauga susijusių teisės aktų nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, taip pat kontroliuoti valstybės, savivaldos, nevalstybinių institucijų bei organizacijų ir privačių asmenų veiklą, dėl kurios gali būti pažeidžiamos vaiko teisės ir jo teisėti interesai.

Neatsiejami nuo JT VTK yra jos du protokolai: Fakultatyvinis protokolas dėl vaikų prekybos, vaikų prostitucijos ir pornografijos⁴⁴ bei Fakultatyvinis protokolas dėl vaikų dalyvavimo ginkluotose konfliktuose⁴⁵.

⁴³ Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos tarptautinėje teisėje. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004. P. 215.

⁴⁴ 1989 m. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (2000) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 108-4037. Lietuvoje įsigaliojo 2004 m. rugsėjo 5 d.

⁴⁵ 1989 m. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų dalyvavimo ginkluotose konfliktuose // Valstybės žinios. 2002, Nr. 126-5734. Lietuvoje įsigaliojo nuo 2003 m. Kovo 20 d.

Konvencija ir jos Protokolai garantuoja teisę į gyvybę, laisvę ir saugumą, teisingą bylos nagrinėjimą, privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą, teisę į mokslą, laisvus rinkimus, užtikrina minties, sąžinės ir religijos, saviraiškos, susirinkimų ir asociacijų ir kitas laisves bei teises, saugo nuosavybę, draudžia kankinimus ir vergiją. Valstybės įsipareigoja užtikrinti šias teises ir laisves kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui, tarp jų ir vaikui.

Reikėtų pabrėžti tai, kad Konvencijoje išdėstytos teisės ir laisvės, be abejo, turėjo įtakos Lietuvos Respublikos Konstitucijai, ji tiesiogiai įtakojo 1996 m. kovo 14 d. priimtą Vaiko teisių apsaugos įstatymą.

Vaikų teisių apsaugos būtinybė buvo pripažinta JT 1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (toliau- TESKTP) 10 str. ir taip pat 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau – TPPTP) 23-24 str., specialių įstaigų ir tarptautinių organizacijų, užsiimančių vaikų gerovės klausimais. Šios tarptautinės sutartys turi nemažai bendrų bruožų, tačiau valstybėms nustatomų įsipareigojimų teisinė galia yra skirtinga. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, abu paktai ir Pirmojo pakto fakultatyviniai protokolai sudaro vadinamąją Tarptautinę žmogaus teisių chartiją.

TPPTP specialiai išskyrė pagrindines žmogaus teises, kadangi pakte yra įtvirtinta galimybė įvesti žmogaus teisių apribojimus karo stovio ar nepaprastosios padėties sąlygomis, tuo pačiu Paktas padarė nuorodą būtent į išvardytas pagrindines (elementarias) teises ir laisves, nuo kurių nukrypti negalima net ypatingos padėties metu (teisė į gyvybę, kankinimų, žiauraus, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio ar bausmės draudimas, vergijos). Pakte nėra nuostatų, kuriose būtų atskirai išskirtos vaiko teisės, tačiau tai netrukdo vaikui remtis šio Pakto straipsniais ginant savo teises.

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (toliau – TESKTP) valstybėms narėms įtvirtina kitokius įsipareigojimus. Kadangi skirtingos valstybės yra pasiekusios skirtingą ekonominį lygį, todėl šioje tarptautinėje sutartyje valstybėms nenustatomas tiesioginis įsipareigojimas garantuoti ekonomines, socialines ir kultūrinės teises bei laisves. Kita vertus, jei valstybė nesiima priemonių tam, kad laipsniškai įgyvendintų šias teises, ji pažeidžia Paktą. Šis paktas reglamentuoja teisę į darbą, šeimos, motinystės, kūdikystės ir vaikystės apsaugą ir kt.

Į vaiko teises ir jų apsaugą atkreipė dėmesį ne tik universalus lygmens, bet regioninio (Europos Tarybos – toliau ET) lygmens organizacijos.

Per savo gyvavimo laikotarpį ET parengė nemažai vaiko teisių ir apsaugos dokumentų: švietimo, dėl šeimos, soc. apsaugos, sveikatos apsaugos, žiniasklaidos ir kt. srityse. Tai - ET Parlamento asamblėjos (PA) ir Ministro komiteto (MK) rezoliucijos ir rekomendacijos. PA –

rekomendacinio pobūdžio dokumentai, MK – privalomojo. Jų pagrindu rengiami atitinkamų valstybių vidaus įstatymai.

Vienas pirmųjų ET dokumentų - **1950 m. Europos žmogaus teisių konvencija** (toliau – EŽTK) įsigaliojo 1953 m., Lietuvoje – nuo 1995 m. Konvencija ir jos Protokolai garantuoja teisę į gyvybę, laisvę ir saugumą, teisingą bylos nagrinėjimą, privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą, teisę į mokslą, laisvus rinkimus, užtikrina minties, sąžinės ir religijos, saviraiškos, susirinkimų ir asociacijų ir kitas laisves bei teises, saugo nuosavybę, draudžia kankinimus ir vergiją. Valstybės įsipareigoja užtikrinti šias teises ir laisves kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui, tarp jų ir vaikui. Ypatingas šios Konvencijos bruožas tai, jog ji vienintelė turi specialų mechanizmą (Europos žmogaus teisių teismą, kuris 1998 lapkričio 1 d. pakeitė iki tol veikusius Europos žmogaus teisių teismą ir Europos žmogaus teisių komisiją), kuris garantuoja, kad EŽTK ratifikavusios valstybės laikysis prisiimtų įsipareigojimų. Kontrolės institucijų sprendimai byloje gali ne tik pakenkti valstybės prestižui, bet ir įpareigoti ją mokėti dideles pinigines kompensacijas.

Dažniausiai vaiko teisių apsaugai taikomi šie Konvencijos straipsniai:

3 straipsnis – kankinimo uždraudimas;

6 straipsnis – teisė į teisingą bylos nagrinėjimą;

8 straipsnis – teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą;

1 protokolo 1 straipsnis – teisė į mokslą;

14 straipsnis – diskriminacijos uždraudimas⁴⁶.

ET visada skyrė didelį dėmesį vaikų teisiniam statusui. Ypač svarbi šia prasme yra **ET PA Rekomendacija 1121 (1990) dėl vaiko teisių**. Ji buvo priimta praėjus maždaug dviem mėnesiams po JT Vaiko teisių konvencijos priėmimo ir yra tarsi politinis atsakas į Konvencijoje iškeltus uždavinius. Svarbiausia mintis - vaiko, kaip teisės subjekto (ne tik kaip teisinės apsaugos objekto) pripažinimas. Todėl šalia teisės į apsaugą vaikai „turi teises, kurias gali savarankiškai, net ir prieš suaugusiųjų valią įgyvendinti“. Šioje rekomendacijoje, be to, išvardinti pagrindiniai vaiko teises reglamentuojantys ET susitarimai.

Rekomendacija: 1286 (1996) dėl Europos strategijos vaikų atžvilgiu. Valstybės narės raginamos suteikti VT politinį prioritetą ir išvardinti priemones, kuriomis tai daroma.

Rekomendacija (98) 8 dėl vaikų dalyvavimo šeimos ir visuomenės gyvenime, kurioje nurodomi pagrindiniai vaikų dalyvavimo šeimos ir visuomenės gyvenime principai.

⁴⁶ Кравчук Н.В.. Заместитель Директора Международного отдела Московской Хельсинкской группы. <http://www.mhg.ru/publications/17CF70A>; prisijungimo laikas: 2006-12-09.

Europos Socialinė Chartija (pataisyta)⁴⁷ pasirašyta 1996 m., įsigaliojo 1999 m. Naujosios Chartijos paskirtis yra sustiprinti pagrindinių socialinių ir ekonominių teisių tarptautines garantijas. Ji atsižvelgia į evoliuciją, įvykusią nuo to laiko, kai buvo priimta 1961 m. Chartija. Pataisyta chartija apjungia visas teises, kurias garantuoja 1961 m. Chartija ir jos papildomi protokolai bei praplečia juos kai kuriomis naujomis teisėmis, tarp jų teises, kurios garantuoja geresnę socialinę, teisinę ir ekonominę dirbančių vaikų ir paauglių apsaugą.

Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso⁴⁸ (1975) pasirašyta, Lietuvoje įsigaliojo 1977 m. Konvencijos nuostatų tikslas – sulyginti santuokinių ir nesantuokinių vaikų teisių statusą ir tuo būdu prisidėti prie atitinkamų valstybių įstatymų suvienodinimo. Konvencija numato išlygų sistemą – valstybėms pasiekti tikslą palaipsniui. Su tėvystės ir motinystės nustatymo pripažinimu, tėvystės neigimu ir ginčijamu, tėvų atsakomybės perdavimu vaiko paveldėtom teisėm.

Europos Konvencija dėl įsivaikinimo, kuri buvo pasirašyta 1967 m., įsigaliojo 1968 m. Lietuva nėra prisijungusi. Konvencija užtikrina, kad nacionaliniai įstatymai būtų taikomi ne tik tai valstybei, kuri yra Konvencijos šalis, bet ir, kuri nėra.

ET aktyviai rėmė JT VTK priėmimą. Tačiau ET siekia, kad vaiko teisių apsauga būtų užtikrinama ir regioniniu lygiu bei būtų priimtas dokumentas, įtvirtinantis vaiko teises.

Europos Konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo. Pateikta pasirašyti ET ir valstybėms nesančioms narėms, bet kurios dalyvavo rengiant. Įsigaliojo ši Konvencija 2000 m. Konvencijos tikslas – apginti svarbiausius vaiko interesus, nustato tam tikras procesines priemones, kurios leidžia vaikams įgyvendinti teises. Remiantis Konvencija įkuriamas nuolatinis komitetas, kuris prižiūri su Konvencija susijusių sprendimų įgyvendinimą bei svarsto su Konvencija susijusias problemas. Konvencija apibrėžia priemones, kurių tikslas ginti vaikų teises, ypač šeimyninėse bylose. Teismo organas ar atstovas turi tam tikras pareigas, padedančias vaikam įgyvendinti savo teises. Vaikams pagal Konvenciją turi būti leidžiama naudotis savo teisėmis patiems arba per institucijas. Iš šeimyninių bylų, su vaiko interesais siejasi bylos, kuriose nagrinėjama rūpyba, gyvenamoji vieta, galimybė bendrauti, tėvystės klausimai, įvaikinimas, įstatymu nustatyta globa, vaiko turto valdymas, tėvystės teisių atėmimas ar apribojimas, apsauga nuo žiauraus ar žeminančio elgesio ir medicininė priežiūra. Kiekviena šalis privalo nurodyti tris bylų kategorijas, kurioms bus taikoma Konvencija. Ryšium su šia konvencija Europos Taryba planuoja parengti papildomą protokolą dėl vaiko teisių.

⁴⁷ Europos socialinė chartija. Valstybės žinios, 2001-06-08. Nr. 49-1704. Lietuvoje įsigaliojo 2001 m. rugpjūčio 1 d.

⁴⁸ Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso // Valstybės žinios. 1997, Nr. 60-1404. Lietuvoje įsigaliojo 1997 m. liepos 18 d.

Konkretūs pasiūlymai dėl specialių programų priėmimo atskiroms individų kategorijoms pagerinimo paprastai priimami skirtingų tarptautinių organizacijų. 1990 m. įvyko Visuotinis susitikimas dėl vaikų interesų, organizuotas JTO. Sukurta programa, kuri susijusi su vaiko teisių apsauga. Aukščiausio lygio Visuotiniame susitikime buvo priimta Visuotinė deklaracija dėl vaiko išlaikymo užtikrinimo, apsaugos ir vystymosi, o taip pat veikslių Planas dėl Visuotinės deklaracijos įgyvendinimo. Šiuose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintos pagrindinės nuostatos, nukreiptos į vaiko sveikatos apsaugą, normalų maitinimąsi, kovai su skurdu, o taip pat į nacionalinių normų kūrimo, nukreiptų į vaikų apsaugą. Nurodytuose dokumentuose įtrauktos rekomendacijos visoms vyriausybėms dėl vaikų išlaikymo, apsaugos ir vystymosi nacionalinės programos sukūrimo.

Apibendrinant galima pažymėti, kad vaiko teisių standartų nustatymas atsispindi įvairiuose tarptautiniuose dokumentuose. Tačiau nepakanka vien tik prisijungti prie jų, svarbu ir įgyvendinti jų nuostatas. Būtinai tarptautinis institucinis mechanizmas. Svarbu apžvelgti šių dokumentų pagrindu įkurtas institucijas, ypač institucijas, tiesiogiai susijusias su vaiko teisių apsauga.

2.3. Tarptautinės institucijos, veikiančios vaiko teisių apsaugos srityje

Vaikų, kaip konkrečios gyventojų kategorijos, teisių pažeidimai ypač paplito per paskutiniuosius metus.

Esant situacijai, kai pats vaikas ar jo įstatyminiai atstovai nieko negali padaryti, kad apsaugotų jo teises nacionaliniame lygmenyje, vienintelė išeitis lieka kreiptis į viršnacionalines žmogaus teisių institucijas. Lietuvoje ši teisė nėra įtvirtinta nei Konstitucijoje, nei Vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatyme, tačiau remiantis tarptautinėmis sutartimis, kurios įsigaliojo Lietuvoje, išnaudojus visas vidaus gynybos priemones, galima kreiptis į tarptautines žmogaus teisių apsaugos institucijas. Tai reiškia, kad teisinės sistemos funkcionavimas Lietuvoje grindžiamas ne tik principais, nustatytais vidaus įstatymų leidyboje, bet ir bendrai pripažįstamais standartais, priimtais tarptautinės bendruomenės, dėl to „žmogaus teisių institutas tapo tuo centru, kuris nustatė visas pagrindines šiuolaikines problemas tiek pasaulio, tiek nacionaliniu lygiu“⁴⁹.

Šiuolaikinis tarptautinio bendradarbiavimo etapas žmogaus teisių srityje apibūdinamas kaip itin sėkmingas ir daug pasiekęs.

⁴⁹ Международно-правовые способы защиты прав человека: Сб. науч. статей / Под ред. Н.А. Барина, Т.М. Пряхиной. Сер. „Права человека: сферы реализации“. Вып. 3. Саратов, 2003. С. 6.

Vienu iš pačių svarbiausių tarptautinės žmogaus teisių apsaugos sistemos pasiekimų yra ne tik tarptautinės bendruomenės fakto pripažinimas, kad vaikas, atsižvelgiant į jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikalauja specialios apsaugos ir rūpybos, apimant ir priklausomą teisinę apsaugą, tiek iki gimimo, tiek ir po, bet ir pripažinimo savarankišku teisės subjektu.

Visos tarptautinės žmogaus teisių institucijos, dalyvaujančios ir vaiko teisių apsaugoje, veikia:

- **universalium lygiu** (t.y. JTO rėmuose) ir
- **regioniniu lygiu** (t.y. konkretaus regiono ribose).

Universalios institucijos, priklausomai nuo jų juridinės prigimties, skirstomos į **nesutartinius** kontrolės mechanizmus, įkurtus remiantis JTO įstatų pagrindu, ir **sutartinius (konvencinius)** kontrolės organus, kurių įkūrimas numatytas žmogaus teisių tarptautiniais susitarimais. Iš kitos pusės, universalios institucijos gali būti bendros ir specialios kompetencijos.

Nesutartiniai mechanizmai – tai JTO institucijos. Jos 1945 metų Įstatai kaip dokumentas nepriskiriamas prie instrumentų kategorijos, tiesiogiai priskirtų žmogaus teisėms. Nežiūrint į tai, vykdydamas „JTO Konstitucijos“ vaidmenį, jis yra tarptautinės teisėtvarkos pagrindas. Remiantis JTO Įstatų 55 str. (c), kviečiama prisidėti prie „visuotinio žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių gerbimo ir laikymosi, neskiriant pagal rasę, lytį kalbą ir religiją“⁵⁰.

Šiam uždaviniui pasiekti, Įstatų 57 straipsnis numato įvairias pagalbines specializuotas JTO institucijas. Tarp tokių institucijų, užsiimančių vaikų teisėmis galima išskirti:

- Tarptautinė darbo organizacija (TDO), kuri susijusi su vaiko teisių apsauga, kadangi formuoja tarptautinius darbo standartus, Konvencijomis ir Rekomendacijomis nustatydamą minimalius bazinius darbo standartus (pvz., 1919 m. Konvencija dėl minimalaus amžiaus pramonėje (Nr.5), 1930 m. Konvencija dėl priverstinio darbo (Nr. 29), 1999 m. Konvencija dėl netinkamų vaikų darbo formų (Nr. 182), 2003 m. Konvencija dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti (Nr. 182)). Efektyvus vaikų darbo panaikinimas – vienas iš pirmaeilių TDO uždavinių⁵¹;
- Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO), kuri daug dėmesio skiria vaikų sveikatos apsaugai;
- JTO Organizacija išsilavinimo, mokslo ir kultūros klausimais (UNESCO), kuri be švietimo klausimų, šiuo metu didelį dėmesį skiria vaikų apsaugai nuo smurto;

⁵⁰ 1945 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Įstatai. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>; prisijungimo laikas: 2007-02-02.

⁵¹ Tarptautinė darbo organizacija http://www.ilo.ru/ecl/conv_ru.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-22.

- JTO Tarptautinis vaikų fondas (UNICEF) priėmus Vaiko teisių konvenciją, ėmė skirti daugiau dėmesio vaikams, tapusiems smurto ar išnaudojimo aukomis⁵²;
- JTO fondas dėl gyventojų gimstamumo (UNFPA);
- JT vystymo programa (UNDP);
- JT Vyriausiojo pabėgėlių reikalų komisaro institucija (UNHCR).

Iš nesutartinių JTO institucijų, tiesioginių santykių dėl vaiko teisių rūpinimosi kontrolės turi: Generalinė Asamblėja, Saugumo Taryba, Ekonominė ir socialinė taryba (ECOSOC). Taip pat ir Vyriausiojo žmogaus teisių komisaras, Žmogaus teisių komisija ir Žmogaus teisių skatinimo ir apsaugos pakomisijė, kurios taip pat gali nagrinėti skundus remiantis Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucijų Nr. 1235 ir 1503 pagrindu vykdomomis procedūromis.

Dabartiniu metu veikiančių sutartinių (konvencinių) institutų sistema, t.y. institucijos, įsteigtos tarptautinių konvencijų, konkrečių žmogaus teisių sutarčių dėl jų nuostatų vykdymo užtikrinimo, susideda iš šešių komitetų:

- **Žmogaus teisių komitetas**, kuris įsteigtas remiantis 1966 metų Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu. Komiteto pranešimai yra tik rekomendaciniai, tačiau jo autoritetas yra gana didelis. Nuo veiklos pradžios (1977 m.) sukaupia patirtis, kurios analizė turi ne tik teorinę, bet ir praktinę svarbą. Komitetas be valstybių pranešimų-ataskaitų apie Pakto įgyvendinimą, be tarpvalstybinių skundų-pranešimų, nagrinėja ir individualias peticijas dėl Pakte įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimų. 2003 m. Komitetas nagrinėjo pirmuosius individualius skundus prieš Lietuvą. Pareiškėjai nebuvo vaikai ar jų atstovai, tačiau Lietuva buvo pripažinta pažeidusi Pakto 14 str. (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), kuris yra svarbus ir nagrinėjant bylas, susijusias su vaikais.
- **Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas**, pagrindas – 1966 metų Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Paktas numato tam tikrą kontrolės mechanizmą: valstybės dalyvės yra įpareigosotos pateikti JT Ekonominėi ir Socialinei Tarybai (ECOSOC) pranešimus, kuriuos nagrinėja Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas. ECOSOC gali perduoti šiuos pranešimus JT Žmogaus teisių komisijai (pagalbinei GA institucijai), kuri išnagrinėjusi, gali teikti rekomendacijas. Pažymėtina, kad Paktas kaip ir kitos tarptautinės sutartys, reglamentuojančios socialines teises nenumato individualios peticijos teisės.

⁵² Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas. – Vilnius: Vaiko teisių informavimo centras, 2002. P. 46

- **Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas** – 1965 metų Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. Taip pat gali tirti ir nagrinėti individualių asmenų ar jų grupių pranešimus dėl Konvencijoje numatytų teisių pažeidimų. Dauguma Konvencijos straipsnių taikomi tiek suaugusiems, tiek vaikams. Komitetas gali nagrinėti tam tikrus pranešimus susijusius su vaikais, pavyzdžiui, dėl diskriminacijos išsilavinimo, sveikatos apsaugos srityje, elgiamasi su vaikais-pabėgėliais ir t.t. (Konvencijos 5 straipsnis).
- **Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas** – 1979 metų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Prie šios Konvencijos yra priimtas Fakultatyvinis protokolas⁵³ (1999), kuris suteikia Komitetui įgaliojimus nagrinėti privačių asmenų ar jų grupių pranešimus dėl Konvencijoje numatytų pažeidimų. Reikia pastebėti, kad diskriminacija motinos atžvilgiu neišvengiamai paliečia ir vaikus, nepriklausomai nuo jų lyties ir atitinkamai daugeliu atveju Konvencijos nuostatos gali būti taikomos abiejų lyčių vaikams. Ir nors Komitetas nepateikia savo specialių baigiamųjų rekomendacijų vaikų atžvilgiu, daug klausimų jis įtraukia į savo komentarus, rekomendacijas t.y., vaikų prostitucija, ankstyvos vedybos, vaikų neraštingumas, vaikų mirtingumas⁵⁴.
- **Komitetas prieš kankinimus** – 1984 metų Konvencijos prieš kankinimus ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Ji numato absoliutų kankinimų uždraudimą⁵⁵. Konvencijoje, kaip ir daugelyje prieš tai minėtų, numatyta fakultatyvinė individualių peticijų procedūros galimybė, t.y. galimybė ir vaikui kreiptis. Komitetas negauna reguliariai informacijos dėl kankinimų taikymo vaiko atžvilgiu, taip pat kaip ir skundų, susijusių su kankinimais prieš vaikus. Galima manyti, kad tokių skundų nebuvimas nereiškia, kad jų nėra, o tiesiog nepakankamai informuojama apie tokius atvejus.
- **Vaiko teisių komitetas** – 1989 metų Vaiko teisių konvencijos pagrindu.

Tačiau paminėti komitetai yra kvaziteisminiai organai, turintys kompetenciją nagrinėti individo pateiktus skundus, kuriuose valstybė-dalyvė, remiantis atitinkamais tarptautiniais-teisiniais dokumentais, kaltinama teisių pažeidimu. Teoriškai, pareiškėjai gali būti bet kokio amžiaus ir, be to, vaikai gali būti lydimi savo tėvų ar kitų įstatyminių atstovų. Šiai dienai šie organai yra gavę visiškai nedaug pranešimų, apimančių vaiko teises.

⁵³ Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims fakultatyvinis protokolas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 122-4464. Lietuvoje įsigaliojo 2004 m. lapkričio 5 d.

⁵⁴ <http://www2.childfest.ru/good/81/01/org.htm>; prisijungimo laikas: 2007-01-02.

⁵⁵ Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1984), įsigaliojo 1987 m. Birželio 26 d. // Valstybės žinios. 2006, Nr. 80-3141. Lietuvoje įsigaliojo 1996 m. kovo 2 d. (prisijungė 1991 m. rugsėjo 10 d.)

Iš aukščiau paminėtų institucijų galima būti išskirti JTO Vaiko teisių komitetą, kuris tiesiogiai užsiima vaiko teisių apsauga. Tačiau jis taip pat neturi privalomosios galios, todėl tikėtina, kad būtent dėl to dauguma asmenų ir nemato prasmės kreiptis. Komitetas gali prašyti suteikti „papildomos informacijos, susijusios su Konvencijos įgyvendinimu“ (44 str. 4 d.). Pagal Konvencijos 44 str., šalys įsipareigoja pateikti reguliarias ataskaitas Komitetui. Pirmosios ataskaitos turi būti pateiktos per 2 metus nuo ratifikavimo ar prisijungimo, paskui – kas 2 metai. Likusieji komitetai gali realizuoti vaiko teisių apsaugą tik netiesiogiai – peržiūrėdami ataskaitas savo įgaliojimų ribose. Jie gali apimti visus asmenis ar tam tikrą grupę asmenų, kurie visų pirma, gali įtraukti ar ne įtraukti vaikus.

Dauguma kitų JTO institucijų, turinčių tiesioginę ar netiesioginę ryšį su vaiko teisėmis, pateikia rekomendacijas valstybės politikos srityje, kurias tik įgyvendinus nacionaliniuose aktuose, galima įtakoti vaiko teises.

Esant konkrečiam vaiko teisių pažeidimui, galima kreiptis į JTO Žmogaus teisių komitetą. Be valstybių ataskaitų nagrinėjimo, Žmogaus teisių komitetas nagrinėja ir privačius skundus dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto nuostatų pažeidimo. Pakte yra įtvirtintos vaiko teisės, tarp kurių yra ir teisė į šeimą. Tačiau Komiteto sprendimų pagrindinis trūkumas yra jų rekomendacinis pobūdis.

Regioniniu lygiu (Europos Tarybos) labiausiai efektyvus tarptautinis žmogaus teisių apsaugos mechanizmas – Europos žmogaus teisių teismas (EŽTT). Teismo sprendimai yra privalomi ir vykdomi valstybių, kurių atžvilgiu jie priimami.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos straipsnių, tiesiogiai liečiančių vaiko teises, ne tiek daug. Nežiūrint į tai, vaikui kaip ir bet kuriam kitam subjektui, gali būti taikomos visos Konvencijos nuostatos. Tiek pati Konvencija, tiek ir Teismo precedentai įvardija, kad pareiškėju gali būti bet kuris asmuo, esantis Teismo jurisdikcijoje, tame tarpe ir nepilnametis.

Paskutiniu metu tarp specialistų dažnai pažymima, kad išaugusi Europos žmogaus teisių teismo (EŽTT) veiklos įtaka Lietuvos teisėje. Atsiranda vis daugiau atvejų, kuriuose EŽTT sprendimai įtakoja pasikeitimus tiek Lietuvos teismų sprendimų priėmimo atskirose bylose, tiek bendrai įtakojant Lietuvos teisę, taip pat ir vaiko teisių apsaugos srityje. Reikėtų paminėti, kad Teismo skiriamos piniginės kompensacijos išmokėjimas pareiškėjui yra labiausiai matomas, tačiau tai ne vienintelis valstybės įsipareigojimas, išplaukiantis iš Teismo sprendimo.

Konvencijų institucijų veikloje galima išvelgti mažą jų veiklos efektyvumą. Priežastys pirmiausia glūdi šiuose aspektuose:

- Tarptautiniai žmogaus teisių susitarimai nesuteikė pakankamai įgaliojimų konvencinėms institucijoms. Jos turi teisę pateikti valstybėms tik „bendras pastabas“, o individualiems skundams – priimti rekomendacijas, neturinčias privalomojo pobūdžio.
- Konvencinių institucijų darbo sunkumai taip pat kyla todėl, kad dauguma teisės žmogaus teisių normų suformuluotos bendrais išsireiškimais ir neturi tikslų ir konkrečių ribų⁵⁶.
- Valstybės nepateikia dažnai savo ataskaitų laiku, neatsako į užklausas dėl papildomos informacijos, iškreipia statistiką, pagražina savo įpareigojimų vykdymą.
- Šimtai įvairių sprendimų, rekomendacijų, pastabų, taikomų tiek JTO, tiek ir konvencinių institucijų, dažnai nėra valstybių vykdomi. Neatsitiktinai dauguma mokslininkų ir valstybės veikėjų, analizuodami susiklosčiusią situaciją ir besivadovaujantys „nauju požiūriu“ kalba apie „krizę“, apie egzistuojančios sistemos reorganizavimą⁵⁷. Įtraukiami siūlymai dėl konvencinių institucijų suvienijimo, dėl tarptautinių sutarčių pataisų, informacijos šaltinių išplėtimo peržiūrint valstybių ataskaitas ir pan.
- Gana ilgalaikė nagrinėjimo procedūra.

Nežiūrint į tai, kad JTO institucijų žmogaus teisių apsaugos procedūros dažnai neduoda norimo rezultato, tačiau jų pagalba yra nuolat rodomas spaudimas valstybėms, pažeidusioms žmogaus teises⁵⁸.

Paskutiniu metu tapo gana populiaru žmogaus teisių gynimo idėja kreiptis į tarptautines institucijas. Tačiau konkretaus vaiko galimybės ginti teises tarptautiniu lygiu – ribotos.

Europos žmogaus teisių teismas nėra instancija Konvencijos valstybės-dalyvės teisinės sistemos atžvilgiu, todėl negali panaikinti sprendimo, paskelbto valstybinės valdžios organo ar nacionalinio teismo. Jis neturi teisės pakeisti priimtas priemones, turinčias teises pasekmes. EŽTT nagrinėja tik konkrečius skundus tam, kad galima būtų nustatyti, ar tikrai buvo pažeistos Konvencijos nuostatos. Tačiau, turi teisę ir priteisti „teisingą kompensaciją“ nukentėjusiajai šaliai⁵⁹.

Iš EŽTT sprendimo išplaukiantis piniginės kompensacijos išmokėjimas pareiškėjui yra pats aiškiausias, tačiau ne vienintelis įsipareigojimas valstybei. Konvencijos pažeidimo konstatavimas numato valstybei-atsakovei pareigos atsiradimą priimti priemones tam, kad būtų pašalintas pažeidimas ir jo pasekmės, ir kiek tai įmanoma atkurama situacija, gyvavusi iki pažeidimo. Tokiu

⁵⁶ Горина Н. В. Деятельность комитета по правам ребенка/ Международное право и Права человека/Под. Ред. Е. А. Лукашевой. Москва, 2001. С. 501

⁵⁷ Там же.

⁵⁸ Горина Н.В. Деятельность комитета по правам ребенка // Международное и частное право. 2003, Nr. 2 (11). С.22.

⁵⁹ Абрамов В.И. Международная защита прав ребенка // Международное и частное право. 2006. Nr. 3 (30). С. 33.

būdu, praktikoje kalba gali eiti apie visiškai konkrečias individualaus pobūdžio priemones vaiko atžvilgiu, kurios nebūtinai apsiriboja Teismo paskirtos piniginės kompensacijos išmokėjimu. Taip pat be kompensacijos išmokėjimo ir individualaus pobūdžio priemonių priėmimo EŽTT sprendimas įpareigoja priimti veikiančias priemones užkirsti naujiems Konvencijos pažeidimams, panašiams, kurie buvo nustatyti.

Viena reikšmingiausių EŽTT požymių – jo praktika, kuria remiantis buvo išvystyti tam tikri teisiniai standartai, reguliuojantys vaikų padėtį tarptautinėje teisėje⁶⁰.

Reikėtų paminėti, kad be EŽTT, veikia ir Europos Sąjungos Teismas (Liuksemburge), kuris priima tik valstybių – Sąjungos narių skundus ir gali nagrinėti bylas, susijusias su vaikais.

Tokiu būdu, vaiko teisių apsauga universaliu lygiu gali būti įgyvendinama skirtingomis formomis, veikiant įvairiems mechanizmomis ir skirtingiems organams bei organizacijoms. Pagrindinė problema šioje srityje yra priimamų sprendimų rekomendacinis pobūdis ir daugelio organų veiklos atskirtis nuo realaus gyvenimo ir konkrečių asmenų realių teisių. Nežiūrint į tai, jaučiamas vis didesnis visuomenės susidomėjimas tiek žmogaus teisių apsaugos problemomis apskritai, tiek ir vaikų teisėmis. Tai taip pat turėtų padėti siekti vaiko teisių apsaugos mechanizmo efektyvumo.

Svarbi vaiko teisių užtikrinimo grandis yra jas įgyvendinančios institucijos, veikiančios nacionaliniu lygiu. JT VTK 4 straipsnis⁶¹ nurodo, kad „valstybės dalyvės imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių šioje Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti“. Atsižvelgiant į šią nuostatą, Lietuva priėmė ne tik Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymą, bet ir įsteigė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme⁶² įtvirtinta, kad vaiko teisių apsaugą Lietuvoje užtikrina:

- valstybė ir jos institucijos (prie jų priskirtinos Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisija, Konsultacinė šeimos ir vaiko reikalų taryba prie Respublikos Prezidento, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vaiko teisių apsaugos kontrolierius);
- savivaldybių lygmens institucijos (Vaiko teisių apsaugos tarnyba, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai ir kt.);
- nevyriausybinių organizacijų („Paramos vaikams centras“, „Gelbėkit vaikus“, „Vaikų linija“, „Vaiko namas“ ir kt.).

⁶⁰ Apie tai bus kalbama šio darbo 3.2.2 poskyryje.

⁶¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

⁶² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

Vaiko teisių apsaugos srityje Lietuvoje veikia daug nevyriausybinų organizacijų. Tik kai kurios iš jų daro nemažą įtaką visuomenės, valdžios įstaigų ir tarptautinių organizacijų pozicijai. Valdžios įstaigos nepakankamai remiasi nevyriausybinų organizacijų veikla žmogaus teisių apsaugos srityje.

Sprendžiant vaiko teisių ir jų apsaugos problemas, svarbu užtikrinti tinkamą šių institucijų funkcionavimą, koordinuoti jų veiklą.

Apibendrinant galima būtų teigti, jog siekiant efektyvios vaiko teisių apsaugos, būtina užtikrinti, kad ji vyktų tiek nacionaliniu, regioniniu bei universaliu lygiu. Pagarba žmogaus teisėms tapo JTO tikslų šerdimi ir šiandien JT lygmeniu sukurta žmogaus teisių apsaugos sistema yra vienintelė universali žmogaus teisių apsaugos sistema pasaulyje. Tačiau, nežiūrint į daugybę institucijų, pasigendama institucijos, kuri gintų tik vaikų pažeistas teises. Jau minėto JT VTK sprendimai tėra tik rekomendacinio pobūdžio ir tuo valstybės gali pasinaudoti. Kaip pavyzdį galima pateikti rusų teisininko N. Kravčiuko pastebėjimą, kad Rusija EŽTT sprendimus vykdo, o JT Vaiko teisių komiteto – ne⁶³. Suprantama, šiuo pavyzdžiu remtis ir teigti, kad tai dažnas reiškinys, negalima, tačiau tokia valstybės pozicija reikalauja tarptautinės bendruomenės svarstymo.

⁶³ Кравчук Н. Права ребенка могут защитить международные органы // международный опыт. http://sputnik.mto.ru/Docs_28/Ped.journal/Zascheti_menya/zm_0401_15-16.pdf; prisijungimo laikas: 2006-12-02.

3. Smurtas – kaip viena svarbiausių vaiko teisių apsaugos problemų

Smurtas prieš vaikus – ne naujas reiškinys: vienokios ar kitokios jo formos egzistavo visais laikais. Įprotis vaiką mušti ranka, diržu, lazda, rykšte ar kitokiais daiktais kaip „auklėjimo“ priemonės buvo gerai žinomos nuo seniausių laikų visose šalyse. Tačiau tik pastaruoju metu ir tik kai kuriose valstybėse į smurtą prieš vaikus pradėta žiūrėti kaip į didelę socialinę ir asmeninę problemą⁶⁴.

Smurtas prieš vaikus būdingas visoms pasaulio šalims. Smurtaujama įvairiomis aplinkybėmis, įvairiais būdais, skiriasi ir žiaurumo lygis. Toks suaugusiųjų smurtas prieš vaikus pažeidžia pagrindinius žmogaus teisių principus: pagarbą žmogaus orumui, teisę į fizinį neliečiamumą ir teisę būti vienodai ginamam pagal įstatymą⁶⁵.

Smurtas prieš vaikus – svarbi problema ne tik vaikų, bet ir suaugusiųjų teisių apsaugos atžvilgiu. Tačiau, būtent vaikui kaip labiausiai pažeidžiamai visuomenės daliai, tai ypatinga ir opi problema, turinti įtakos jų vystymuisi, tolesniam gyvenimui. Joks smurtas prieš vaikus negali būti pateisinamas. Nežiūrint į tai, smurtas egzistuoja visose pasaulio šalyse, skirtingos kultūrose, klasėse, švietimo srityje ir nepriklauso nuo pajamų dydžio bei etninės kilmės.

Jungtinių Tautų Generalinio Sekretoriaus pranešime akcentuojama, kad turi būti sustabdytas suaugusiųjų smurto prieš vaikus pateisinimas kaip „tradicija“ ar „disciplina“. Kovoje su smurtu prieš vaikus negali būti jokių kompromisų. Ypatingas vaikų statusas – jų galimybės ir pažeidžiamumas, o taip pat priklausomumas nuo suaugusiųjų – reikalauja, kad jie naudotųsi didesne, o ne mažesne apsauga nuo smurto⁶⁶.

Vaikų apsauga nuo smurto - neatidėliotinas uždavinys. Vaikai šimtmečiais buvo tarsi nematomi ir tylėdami kentė suaugusiųjų smurtą. Dabartiniu metu, kai vis didesnę atgarsį įgauna žinios dėl visų formų smurto vaikų atžvilgiu masto ir pasekmių, vaikams būtina užtikrinti efektyvias įspėjamasias priemones ir apsaugą, į kurią jie turi teisę.

Socialinis smurto priimtumas taip pat svarbus veiksnys – kaip vaikai, taip ir vykdytojai gali laikyti fizinį, lytinį ir psichologinį smurtą neišvengiamu ir normaliu reiškiniu. Fizinės ir žeminančios orumą bausmės laikomos įprastu reiškiniu, ypač tuomet, kai tai neiššaukia matomų ar tęstinių kūno sužalojimų. Tai atspindi įstatymų, draudžiančių fizines bausmes, nebuvimas.

⁶⁴ Rupšienė L. Smurtas prieš vaiką šeimoje ir visuomenėje. Klaipėda, 2001. P. 4.

⁶⁵ Newell P., Hammarberg T. Teisė nebūti mušamam. Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, P. 101.

⁶⁶ United Nations, General Assembly. Note by the Secretary-General. Rights of the Child. Sixty-first session. 2006-08-29. <http://www.violencestudy.org/IMG/pdf/English.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

Pasaulinės iniciatyvos⁶⁷ duomenimis apimant visas kūno bausmių rūšis, beveik 106 šalyse nėra uždraustos kūno bausmės mokyklose, 147 šalyse tai nedraudžiama alternatyviose vaikų priežiūros įstaigose ir tik 16 šalių tokios bausmės uždraustos šeimose.

Smurtas taip pat lieka nepastebėtas, nes vaikams ar suaugusiems nenumatyti saugūs ar patikimi informavimo apie smurto atvejus keliai.

- Pasaulinės sveikatos organizacijos duomenimis (PSO), 2002 m. pasaulyje buvo nužudyta 53 tūkst. vaikų⁶⁸.
- Tyrimas, vykęs daugelyje šalių, visuose pasaulio regionuose, byloja apie tai, kad nuo 80 iki 90 procentų vaikų kenčia nuo fizinio smurto šeimose ir daugiau kaip 1/3 tampa žiaurių fizinių bausmių aukomis⁶⁹.
- Tiriant sveikatą besivystančių šalių mokyklose, nustatyta, kad nuo 20 iki 65 procentų ikimokyklinio amžiaus vaikų nurodė, kad per paskutiniąsias 30 dienų jiems grėsė žodinis ar fizinis smurtas.
- PSO vertinimais, 2002 m. 150 mln. mergaičių ir 73 berniukų iki 18 metų prievarta turėjo lytinių ryšių ar jiems buvo grasinama kitomis lytinės prievartos formomis⁷⁰.
- Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) duomenimis, 2004 m. 218 mln. vaikų užsiiminėjo vaikų darbu, iš kurių 126 mln. – pavojingu darbu⁷¹. Iš 2000 m. vertinimų pastebime, kad 5,7 mln. vaikų užsiiminėjo prievartiniu ar privalomu darbu, 1,8 mln. buvo įtraukti į prostituciją ir pornografiją, o 1,2 mln. tapo žmonių pardavimo aukomis⁷².

Tyrimo rezultatai rodo, kad smurtas prieš vaikus, pasireiškiantis skirtingomis formomis, yra paplitęs visame pasaulyje ir reikalaujantis pasaulinės visuomenės susitelkimo sprendžiant su šia problema susijusius klausimus. Taip pat 2004 metais organizacijos „Gelbėkit vaikus“ inicijuotas

⁶⁷ Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children, *Global Summary of the Legal Status of Corporal Punishment of Children*, 28 June 2006. A/61/299.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/491/07/PDF/N0649107.pdf?>; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

⁶⁸ *Global Estimates of Health Consequences due to Violence against Children*. Background paper for the United Nations Study on Violence against Children (Geneva, World Health Organization, 2006)

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/491/07/PDF/N0649107.pdf?>; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

⁶⁹ United Nations, General Assembly. Note by the Secretary-General. Rights of the Child. Sixty-first session. 2006-08-29. <http://www.violencestudy.org/IMG/pdf/English.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

⁷⁰ *Global Estimates of Health Consequences due to Violence against Children*, op.cit. at note 8, based на основе оценок, содержащихся в G. Andrews et al., Child sexual abuse, chapter 23 in M. Ezzati et al., (2004) *Comparative Quantification of Health Risks: Global and regional burden of disease attributable to selected major risk factors* (Geneva, World Health Organization, 2004), vol. 2, pp. 1851 – 1940, и с использованием данных Отдела народонаселения Департамента Организации Объединенных Наций по экономическим и социальным вопросам в отношении насилия в возрасте до 18 лет.

⁷¹ *The End of Child Labour: Within Reach*. Global Report (Geneva, International Labour Office, 2006).

⁷² *A Future Without Child Labour*. Global Report (Geneva, International Labour Office, 2002).

tyrimas rodo, kad kas trečias Lietuvos vaikas yra muštas arba yra mušamas periodiškai. Tik šiek tiek daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų mano, jog vaikų nereikia bausti fizinėmis bausmėmis⁷³.

3.1. Smurto prieš vaikus draudimo įtvirtinimas teisės aktuose

Smurto prieš vaikus draudimo nuostatas įtvirtina tiek universaliu, tiek regioniniu lygiu veikiančios teisės aktai. Bus analizuojami pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys smurto draudimą.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija – pirmasis tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kuriame aiškiai kalbama apie vaiko apsaugą nuo smurto. Smurto prieš vaikus draudimas yra įtvirtintas 19 ir 37 straipsniuose. VTK 19 str. 1d. skelbia, kad „valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių“. 37 a straipsnis numato, kad „nė vienas vaikas nepatirtų kankinimų ir kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar baudimo“.⁷⁴ Pritarimą šio tarptautinio dokumento įtvirtintoms nuostatomis parodo ir tai, kad šiai dienai beveik visos valstybės tapo Konvencijos dalyvėmis. Iš valstybių, netapusių VTK dalyvėmis, teigiama, kad Somalis neturi galimybių pasirašyti ir ratifikuoti Konvencijos, nes šioje valstybėje nėra vyriausybės, pripažintos tarptautinės bendruomenės. Kas liečia JAV, tai Konvenciją ji pasirašė jau ganėtinai seniai; ratifikavimo procesas stringa dėl JAV įstatyminėje bazėje esančių nuostatų, prieštaraujančių Konvencijai. Kaip pavyzdį galima paminėti, kad JAV ratifikuojant Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktą 1992 metais, buvo padaryta išlyga, pagal kurią JAV pasilieka teisę priimti įstatymus, liečiančius mirties bausmės taikymą asmenims, nesulaukusiems pilnametystės. Jei VTK ratifikavimo proceso metu nebus atsisakyta tokios išlygos, tai nėra prasmės JAV dalyvauti šioje tarptautinėje sutartyje⁷⁵.

Dauguma valstybių priėmė ir Konvencijos Fakultatyvinį protokolą dėl vaikų prekybos, vaikų prostitucijos ir pornografijos bei Fakultatyvinį protokolą dėl vaikų dalyvavimo ginkluotose konfliktuose. Pirmasis protokolą įpareigoja valstybes užtikrinti, jog vaikų pardavimui, vaikų prostitucijai ir vaikų pornografijai būtų taikomi baudžiamieji įstatymai. Valstybės turi imtis

⁷³ BNS, skelbta 2004 m. balandžio 28 d. <http://www.lygus.lt/mp/article.php?id2=99>; prisijungimo laikas: 2006-12-04.

⁷⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

⁷⁵ <http://web1.law.edu.ru/magazine/document.asp?magID=5&magNum=2&magYear=2000&articleID=158431>; prisijungimo laikas: 2006-12-09.

priemonių, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai visais baudžiamojo proceso etapais. Antrasis protokolai, skirtingai nei JT VTK, kur buvo numatyta 15 metų amžiaus riba vaikų dalyvavimo karo veiksmuose ar šaukimo į karo tarnybą, nurodo 18 metų ribą. Reikėtų paminėti, kad pagal JT VTK buvo taikytina tik nacionalinėms ginkluotosioms pajėgoms, o antrasis Protokolas išplečia vaikų dalyvavimo karo veiksmuose ar šaukimo į karo tarnybą – ir valstybės ginkluotosioms pajėgoms nepriklausančioms ginkluotoms grupėms. Konvencijai įsigaliojus, taip pat buvo priimti ir įsigaliojo kiti svarbūs dokumentai, kurių dalyvėmis tapo nemažai valstybių. 1999 metais buvo priimta Tarptautinės darbo organizacijos Konvencija Nr. 182, o 2000 metais – Palerme priimta Protokola dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildanti Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą.

JT Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, priimta 1984 m., numato absoliutų kankinimų uždraudimą ir jos nuostatos yra ypač svarbios teisėsaugos pareigūnų veikloje⁷⁶. Kankinimo sąvoka yra ypač plati ir apima visų formų sunkų skausmą (tiek fizinį, tiek psichinį) ir kentėjimus.

2003 m. buvo paskelbtos Komiteto prieš kankinimą išvados dėl Lietuvos pranešimo apie Konvencijos nuostatų įgyvendinimą. Atkreiptas dėmesys į tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra kankinimo sąvokos ir taip apibrėžto nusikaltimo⁷⁷.

Vaiko teisių komitetas yra pirmoji pagal žmogaus teisių sutartį įsteigta institucija, kuri pasisako už būtinumą pasiekti, kad visos fizinės vaikų bausmės būtų socialiai ir teisiškai nepriimtinos. Taip pat stiprėja ir Jungtinių Tautų institucijų judėjimas prieš fizinės bausmės. Pavyzdžiui, Komitetas prieš kankinimus pareiškė, kad fizinės bausmės yra nesuderinamos su Konvencijos prieš kankinimus ir kitokį žiaurų, nežmonišką elgesį ar baudimą nuostatomis⁷⁸.

Žmogaus teisių komitetas (Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių pakto įgyvendinimo priežiūros institucija, toliau - komitetas), 1982 ir 1992 metais pažymėjo, kad Pakte⁷⁹ numatytas nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo uždraudimas (7 str.) „turi apimti fizinės bausmės, įskaitant per griežtas bausmes, kurios skiriamos už nusikaltimą ar kaip ugdymo ar drausminimo priemonės“. Komitetas pasmerkė visas fizinės bausmės mokyklose, tačiau iki šiol nekommentavo fizinių bausmių taikymo namuose. Pavyzdžiui, 1995 m. komentuodamas Jungtinės Karalystės Pakto

⁷⁶ Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. – Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2004. P. 72-73.

⁷⁷ Ten pat. P. 74.

⁷⁸ P. Newell, T. Hammarberg. Teisė nebūti mušamam. Vaiko teisės: Nuostatų įgyvendinimas. – Vilnius:., 2002 P. 103.

⁷⁹ Jungtinių Tautų pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77.

įgyvendinimo ataskaitą, Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl vis dar teisiškai galiojančių fizinių bausmių kai kuriose privačiose Britanijos mokyklose ir oficialiai rekomendavo šį draudimą taikyti visų moksleivių atžvilgiu. Ir tik 1995 m. jos buvo uždraustos, kai tuo tarpu Lenkijoje – 1783 m.

Jungtinių Tautų nepilnamečių justicijos taisyklėse ir gairėse fizinės bausmės yra smerktinos; 1985 m. Pekino taisyklėse teigiama, kad „nepilnamečiams neturi būti taikomos fizinės bausmės“⁸⁰; 1999 m. JT nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklėse teigiama (Havano), kad visos drausminimo priemonės, susijusios su žiauriu, nežmonišku ar žeminančiu elgesiu, įskaitant bausmes, turi būti griežtai uždraustos⁸¹. 1990 m. Rijado gairėse nurodoma, kad švietimo sistemos turi skirti ypatingą dėmesį tam, kad būtų vengiama griežtų drausminimo priemonių, ypač fizinių bausmių“, ir kad „nė vienam vaikui ar jaunuoliui negali būti taikomos žiaurios ar žeminančios bausmės namuose, mokyklose ir kitose institucijose“⁸².

Regioniniai teisiniai apsaugos mechanizmai taip pat turi didelę įtaką tobulinant teisinius standartus vaikų apsaugai nuo smurto.

Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnis įtvirtina kankinimo uždraudimą: „niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“⁸³. Šis straipsnis neišskiria atskirai vaiko, tačiau Teismo praktikoje taip pat taikomas ir vaiko atžvilgiu.

Europos Tarybos teisiniai apsaugos mechanizmai, tame tarpe ir Europos žmogaus teisių teismas ir Europos komitetas socialiniais klausimais, priėmė svarbius nutarimus ir sprendimus dėl kovos su smurtu vaikų atžvilgiu, apimant fizines bausmes ir lytinius piktnaudžiavimus. Europos Tarybos mechanizmo rėmuose buvo priimti dokumentai dėl kovos su vaikų prekyba ir smurtu, susijusiu su informacinėmis technologijomis. Valstybės – Afrikos sąjungos narės priėmė Afrikos žmonių ir tautų teisių chartijos Protokolą, liečiantį Afrikos moterų teises.

⁸⁰ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės). Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai.- Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 238. <http://www.nplc.lt/nj/>; prisijungimo laikas: 2006-11-20 (*United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice The Beijing Rules*) // *Compendium of United Nations Standards and Norms in Crime Prevention and Criminal Justice*. – New York: United Nations, 1992. P. 171-179).

⁸¹ Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės). Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 188-206.; www.nplc.lt/nj/; (*United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty Compendium of United Nations Standards and Norms in Crime Prevention and Criminal Justice*. – New York: United Nations, 1992. P. 192-208.).

⁸² Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 226-238; www.nplc.lt/nj/; (*United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines)*) // *Compendium of United Nations Standards and Norms in Crime Prevention and Criminal Justice*. – New York: United Nations, 1992. P. 180-191.).

⁸³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁸⁴ buvo priimta 1987 m. ir skirtingai negu minėta Jungtinių Tautų konvencija, neapibrėžia kankinimo sąvokos ir nenustato kitokių su tuo susijusių įsipareigojimų. Konvencija, kurios preambulėje primenama, kad pagal EŽTK 3 straipsnį niekam negali būti taikomas kankinimas arba kitoks žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys ir baudimas, numato valstybių, Konvencijos dalyvių, jurisdikcijoje esančių asmenų, iš kurių valstybės vardu atimta laisvė, laikymo vietų inspektavimą. Tokį inspektavimą atlieka pagal Konvenciją įsteigtas Europos Komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. Šio Komiteto veikla svarbi, nes vaikų, padariusių nusikaltimus, laikymo vietose yra dažnai pažeidžiamos teisės. Pirmoje Komiteto ataskaitoje (2001 m.) dėl Lietuvos buvo atkreiptinas dėmesys į labai blogas laikymo sąlygas. Rekomenduotina tinkamai reglamentuoti ir įgyvendinti teisę į neatidėliotiną medicininę apžiūrą asmens prašymu ir teisę pasirinkti kitą gydytoją ir kt.⁸⁵

Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo⁸⁶, pateikta pasirašyti valstybėms, Europos Tarybos narėms, ir valstybėms, nesančioms jos narėmis, kurios dalyvavo rengiant Konvenciją. Jos tikslas yra apginti svarbiausius vaiko interesus. Ji nustato tam tikras procesines priemones, kurios leidžia vaikams įgyvendinti savo teises. Kiekviena Konvencijos Šalis privalo nurodyti mažiausiai 3 šeimyninių bylų kategorijas, kurioms bus taikoma ši Konvencija, kurios taip pat bus susijusios ir su apsauga nuo žiauraus arba žeminančio elgesio. Šiai dienai konvencijos dalyvėmis tapo tik dešimt valstybių. Lietuva nėra ratifikavusi. Atsižvelgiant į tai, kad regioniniu lygiu nėra tarptautinio dokumento, skirto vaikų teisėms, jų apsaugai, tai galėtų būti tinkamas teisinis pagrindas. Kita vertus, EŽTT vis didėjantis skundų skaičius, verčia laukti bylos nagrinėjimo ne vienerius vaikus. Tad, jei būtų sukurtas ir atskiras kontrolės mechanizmas, būtų sudarytos sąlygos veiksmingiau užtikrinti vaikų teises.

Lietuvos Respublikos nacionaliniuose aktuose taip pat yra draudžiamas smurtas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis numato draudimą „žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“⁸⁷. LR baudžiamasis kodeksas numato baudžiamąją atsakomybę asmeniui, kuris mušdamas, ar kitaip smurtaudamas sukėlė žmogui fizinį skausmą arba nesunkiai jį sužalojo, arba trumpam susargdino. Tie patys veiksmai, padaryti

⁸⁴ Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą

⁸⁵ Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. – Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo centras, 2004. P. 80.

⁸⁶ Europos Tarybos Konvencija dėl vaikų teisių įgyvendinimo. Pasirašyta 1996 m. sausio 25 d. Strasbūre.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

mažamečių atžvilgiu, sukelia sunkesnius pasekmes. LR bausmių vykdymo kodeksas⁸⁸ taip pat įtvirtina nuostatas, apsaugančias asmenis nuo kankinimo ir žiauraus elgesio. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas taip pat įtvirtina nuostatas, apsaugančias asmenis nuo kankinimo ir žiauraus elgesio. Vykdamas bausmes, turi būti vadovaujamas humanizmo principu, t.y. vykdamas bausmę, žmogaus negalima kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą. Tuo pačiu tikslu draudžiami medicininiai, biologiniai ir kitokie moksliniai bandymai nuteistojo asmens atžvilgiu net jeigu jis duoda sutikimą.

Nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Baudžiamoji atsakomybė už veikas (mažamečio nužudymą, savo vaiko nužudymą, motinos savo naujagimio nužudymą ir kitas), tiesiogiai nukreiptas prieš vaikus, iš esmės nepasikeitė. Tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai išdėstyti atskirame skyriuje (vaiko pagrobimas arba vaikų sukeitimas, vaiko pirkimas arba pardavimas, vaiko palikimas, piktnaudžiavimas tėvų, globėjo (rūpintojo) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis, vaiko išnaudojimas pornografijai ir kita). Taip pat yra atskiras skyrius, reglamentuojantis baudžiamąją atsakomybę už seksualinę prievartą prieš asmenį ir vaikus (nepilnamečio ir mažamečio išžaginimą, seksualinę prievartavimą, privertimą lytiškai santykiuoti, seksualinį priekabiavimą, mažamečio tvirkinimą).

Pažymėtina, kad pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso 60 straipsnio 1 dalies 5 punktą tais atvejais, kai baudžiamoji veika padaroma prieš mažametį, tai pripažįstama kaip atsakomybė sunkinanti aplinkybė. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse daugelyje straipsnių, numatančių baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus žmogaus sveikatai ar nusikaltimus žmogaus laisvei, numatytos griežtesnės sankcijos, kai tie nusikaltimai įvykdomi mažamečių atžvilgiu.

2001 m. rugpjūčio 3 d. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio papildymo įstatymas, pagal kurį tais atvejais, kai tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija (arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija kartu su policija) nedelsdama paima vaiką iš tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis juo) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 308 straipsnio 2 dalis nustato baudžiamąją atsakomybę už nepilnamečio įtraukimą į prostituciją, 307 straipsnio 3 dalis – už pelnymąsi iš nepilnamečio asmens prostitucijos arba nepilnamečio asmens prostitucijos organizavimą ar vadovavimą jai, arba nepilnamečio asmens gabenimą jo sutikimu verstis prostitucija į Lietuvos Respubliką ar iš Lietuvos Respublikos, 162 straipsnis – už vaiko išnaudojimą pornografijai, o 309 straipsnis – už pornografinio turinio dalykų, kuriuose pavaizduotas vaikas, pagaminimą, įsigijimą arba platinimą, arba už šių dalykų demonstravimą ar reklamavimą.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 156 straipsnis nustato baudžiamąją atsakomybę už vaiko pagrobimą arba sukeitimą, 157 straipsnis – už mažamečio vaiko pirkimą arba pardavimą, 147 straipsnis – už prekybą žmonėmis.

Lietuvos Respublikos Seimas 2003 metų balandžio mėnesį ratifikavo 2000 m. lapkričio 15 d. Palerme priimtą Protokolą dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantį Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnis nustato baudžiamąją atsakomybę už karo, ginkluoto tarptautinio konflikto, okupacijos ar aneksijos metu vaikų iki 18 metų verbavimą į ginkluotąsias pajėgas arba panaudojimą karo operacijoje, 159 straipsnis – už vaiko įtraukimą į nusikalstamą veiką⁸⁹.

Apibendrinant galima pastebėti, kad VTK, veikianti universaliu lygiu, skirta vaiko teisių apsaugai, neturi apsaugos mechanizmo, kuris Kita vertus, EŽTK, veikianti regioniniu lygiu, neturi atskirų straipsnių, reglamentuojančių smurto draudimą vaiko atžvilgiu, tačiau veikia efektyvus kontrolės mechanizmas. EŽTT sprendimai privalomi valstybėms ir jos pakankamai efektyviai juos įgyvendina.

Priimami teisės aktai parodo, kad kovojant su smurtu vaiko atžvilgiu, svarbus yra įstatymų pobūdis. Valstybės ratifikuoja tarptautinius teisės aktus, draudžiančius smurtą vaikų atžvilgiu, tačiau, norint juos įgyvendinti to nepakanka. Efektyviam įgyvendinimui užtikrinti, valstybės turi savo įstatyminę bazę peržiūrėti atsižvelgiant į Konvenciją, fakultatyvinius protokolus ir kitas sutartis.

Priimti teisės aktai, reglamentuojantys smurto prieš vaikus draudimą, tai dar vienas žingsnis vaiko teisių apsaugos ir interesų užtikrinimo link. Jų gausa parodo, kad vis daugiau dėmesio skiriama vaiko teisių apsaugai nuo smurto, tačiau vien reglamentavimo nepakanka, turi būti

⁸⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

siekama, kad teisės aktų nuostatos būtų įgyvendintos ne tik normų pagrindu, bet ir praktikoje susiduriant su vaiko teisėmis. Darbo autorės atlikto tyrimo (ekspertu interviu) metu išryškėjo, kad praktikoje, įgyvendinant vaiko teisių apsaugą nuo smurto, susiduriama su sunkumais.

3.2. Pagrindinės problemos smurto prieš vaikus srityje

Pagal Pasaulio sveikatos organizaciją (toliau vadinama – PSO) išskiriamos smurto rūšys: **Smurtas prieš vaikus ir nepriežiūra** (visos seksualinės prievartos, apleistumo ar aplaidžios vaiko priežiūros arba kitokio jo išnaudojimo fizinės ir (ar) emocinio blogo elgesio, sukeliančio faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, vystymuisi ar orumui, formos); **Fizinis smurtas prieš vaikus** (faktinę ar potencialią fizinę žalą vaiko sveikatai sukiantys veiksmai, sąveikos (ar jos nebuvimo) su vaiku metu. Fizinio smurto veikslių pobūdis gali būti įvairus: smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis vaiko kūno išoriniam paviršiui ir vidaus organams, naudojant fizinę jėgą, šaltąjį ar šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir panašiai. Nusikalstami smurtiniai veiksmai skiriasi aukai padarytos žalos dydžiu); **Emocinis smurtas prieš vaikus** (nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižto, padarymo atpirkimo ožiu, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, sukiantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralei ar socialinei sveikatai ir vystymuisi (pagal PSO). Emocinė prievarta gali būti įvairių formų: nuolatinė kritika, šauksmai, patyčios, jausmų nepaisymas, žeminimas ir kita); **Seksualinis smurtas prieš vaikus** (vaiko raidos požiūriu priklausomų vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nesubrendę, kurios nevisiškai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ir (ar) gauti su šia veikla susijusį pelną (pagal PSO). Seksualinės prievartos formos: seksualiniai santykiai, susiję su prasiskverbimu (vaginaliniai, analiniai, oraliniai santykiai); daiktų kišimas į lytinius organus; vaiko vertimas masturbuoti, glostyti suaugusiojo lytinius organus; vaiko glostymas, masturbavimas, bučiavimas siekiant seksualiai pasitenkinti; lytinių organų demonstravimas vaikui; kalbėjimas su vaiku seksualinio pobūdžio kalba, nepadorių gestų

demonstravimas)⁹⁰. Šioje dalyje smurtas bus aptariamas plačiąja prasme, t.y. apimant visas formas. Taip pat smurtas gali pasireikšti ir įvairiose srityse – šeimoje, mokykloje, globos ir kitose vaiko priežiūros įstaigose ir pan.

Visos visuomenės, nepriklausomai nuo jų kultūrinių, ekonominių ar socialinių ypatybių, gali ir privalo sustabdyti smurtą vaikų atžvilgiu. Tai reiškia ne tik kaltųjų nubaudimą, bet ir visuomenių mąstymo, ekonominių ir socialinių sąlygų sudarančių smurto pagrindą, keitimą. Kaip matome, smurtas vaiko atžvilgiu gali būti įvairialypis, todėl bus nagrinėjamos šiuo metu Lietuvoje aktualiausias problemas bendros daugeliui smurto formų.

Prievartos prieš vaikus mastą nustatyti labai sunku, nes reikia tirti asmeninius vaikų ir suaugusiųjų santykius. O šiuos asmenis dažnai sieja giminystės ryšiai. Be to, gausėja įvairių smurto atvejų tarp pačių vaikų, kur suaugusieji nedalyvauja.

3.2.1. Smurto sampratos problematika

JT Vaiko teisių konvencijos 19 ir 37 straipsniai iš esmės tik deklaruoja pagrindinius principus, kurių negalima pažeisti, tačiau nereglamentuoja nei įgyvendinimo galimybių, nei atsakomybės už pažeidimus.⁹¹ Kiekvienai valstybei paliekama teisė savo nacionalinėje teisėje detalizuoti Konvencijos nuostatas. Kadangi Konvencija - universalus tarptautinis dokumentas, prie kurios prisijungė daugybė valstybių, ji iš esmės ir negali būti detali. Valstybės turi skirtingas tradicijas, skirtingą teisinę sistemą, tad Konvencijų nuostatų tikslus detalizavimas būtų prieinamas tik nedaugeliui valstybių. Kultūrinis reliatyvizmas paprastai pabrėžia empirinį faktą, jog egzistuoja kultūriniai ir vertybiniai skirtumai. Bet skirtumų moralės sferoje egzistavimas nereiškia, kad mes privalome aukštinti svetimas moralines vertybes, taip pat kaip ligų, bado, kankinimų, vergovės egzistavimas nereiškia, kad turime visa tai vertinti. Ypač rengiant Jungtinių Tautų 1948 m. Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, buvo susidurta su kultūriniu realityvizmu, kuris dažniausiai pasireiškia islamo šalyse.

Nors smurtas vaiko atžvilgiu nesuderinamas su JT Vaiko teisių konvencijos nuostatomis, pripažįstamas kaip žalojantis vaiko tiek fizinę, tiek psichinę būklę, ne visose valstybėse tai vienodai suprantama. Pavyzdžiui, Singapūras šios Konvencijos straipsniams padarė išlygas, vienoje iš jų pareiškė, kad „19 ir 37 straipsniai nedraudžia...protingo fizinių bausmių taikymo dėl vaiko interesų

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos įgyvendinimo priemonių // Valstybės žinios, 2005-05-07 Nr. 58-2021.

⁹¹ Kiaulakis G. Vaiko teisių gynimo teisiniai pagrindai // Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė, V., 2000. P. 79.

gerovės⁹². Tačiau Singapūras nepadarė išlygos 28 straipsniui, kuriame kalbama apie tai, kad „mokyklinė disciplina turi būti vykdoma pasitelkiant metodais, atspindinčiais žmogiškųjų vertybių gerbimą. Valstybė turi pripažinti vaiko teisę „naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis“ ir imtis „visų veiksmingų ir reikiamų priemonių įprastinei praktikai, darančiai neigiamą poveikį vaiko sveikatai, panaikinti“ (24 str.).⁹³

Galima daryti prielaidą, kad Singapūro požiūriu, kūno bausmių taikymas šeimoje ar esant neteisėtam vaiko elgesiui, yra legitimus, nesikėsiantis į vaiko žmogiškąjį orumą ir gali būti realizuojamas dėl vaiko interesų gerovės. Straipsnio autorės nuomone, nesuprantama, koku būdu fizinis smurtas gali atitikti interesų gerovę⁹⁴. Šią poziciją palaiko ir Vaiko teisių komitetas, kuris kritikuoja bet kurias pastangas nubrėžti ribą tarp priimtinių ir nepriimtinių fizinių bausmių⁹⁵.

Kaip nurodė Singapūras, kūno bausmių taikymas gali būti „protingas“. Tokių panašių pavyzdžių galima rasti ne vienoje valstybėje.

Lietuvoje nacionaliniai teisės aktai nedetalizuoja smurto sampratos. Lietuva nėra padariusi išlygų ir prisiėmė išipareigojimus pagal visas Konvencijoje numatytas nuostatas. Tačiau, nacionalinėje teisėje smurto ribų nedetalizavimas sukuria problemas.

Darbo autorės atliktame tyrime dalyvavusi vaiko teisių ekspertė, Paramos vaikams centro direktorė A. Kurienė nurodė, kad ši įstatymo spraga yra kliūtis ginant vaiko pažeistas nuo smurto teises. Praktikoje dažniausiai smurtu pripažįstami tik tokie veiksmai, kurie palieka akivaizdžias žymes ant kūno, o tuo tarpu, į vaikų tarpusavio smurtą, smurtą šeimoje, mokykloje, psichologinį smurtą, smurtą globos įstaigose nekreipiamas dėmesys. Į smurtą prieš vaikus žiūrima kaip į normalią auklėjamąją priemonę, kuri neišvengiama. Nesant tikslaus smurto sampratos apibrėžimo, vaiko teisių apsaugos institucijos negali efektyviai ginti vaiko teisių. Kad kūno bausmės ne tik nesuderinamos su vaiko interesų gerove, tačiau ir yra gerokai rimtesnis vaiko teisių pažeidimas, patvirtina ir JT Vaiko teisių komitetas. Septintosios sesijos pranešime nurodė, kad „savo įgaliojimų ribose... nori atkreipti dėmesį į vaiko teisę būti neliečiamam...<.....> ir pabrėžia, kad kūno bausmės nesuderinamos su Konvencija, ir iš dalies numato esamos įstatyminės bazės peržiūrėjimą, taip pat vystyti žinių ir lavinimo programas, kad sustabdyti piktnaudžiavimą vaiko atžvilgiu ir fizines

⁹² Титова Т.А. Оговорки к международным договорам о правах человека на примере Конвенции о правах ребенка. // Московский журнал международного права. 2003, Nr. 3. С. 85-86. CRS/C/2/Rev.7.C.47.

⁹³ P.Newell, T.Hammarberg. Teisė nebūti mušamam. Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas.- Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002. P. 102

⁹⁴ Титова Т.А. Оговорки к международным договорам о правах человека на примере Конвенции о правах ребенка. // Московский журнал международного права. 2003, Nr. 3. С. 85-86. CRS/C/2/Rev.7.C. 86

⁹⁵ P.Newell, T.Hammarberg. Teisė nebūti mušamam. Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002. P. 103.

bausmes vaikams⁹⁶. Taip pat savo pastabose pažymėjo, kad bet kokia kūno bausmė vaiko atžvilgiu nesuderinama su Konvencija.

Kai kurios Europos valstybės (Švedija, Suomija, Danija, Austrija) savo nacionalinėje teisėje besąlygiškai uždraudė visas vaikų fizinės bausmės. Pirmoji tai padarė Švedija daugiau nei prieš dvidešimt metų. Draudimo tikslas buvo pakeisti visuomenės požiūrį. Kai 1979 m. – Tarptautiniais vaiko metais – šis Švedijos įstatymas turėjo įsigalioti, buvo akcentuojama, kad „uždraudžiant fizinės bausmės, įstatymų leidėjai norėjo parodyti, kad vaikas, kaip nepriklausoma asmenybė, gali reikalauti gerbti jį kaip asmenį. Todėl vaikui turi būti suteikta tokia apsauga nuo fizinių bausmių ir smurto, kokia mums suaugusiems, atrodo visiškai natūralus dalykas“.⁹⁷ Taip pat tokie įstatymai galioja ir Kipre, Kroatijoje, Latvijoje, Norvegijoje. Artimiausiu laiku tokius įstatymus turėtų priimti Belgija, D.Britanija, Italija, Vokietija⁹⁸.

Lietuvoje smurtas prieš vaikus suvokiamas gana siaurai ir neapima tėvų mušimo ranka ar koku daiktu, bendraamžių pasistumdymų ir pan. Suprantama, kad mušimo kaip auklėjimo priemonės uždraudimas nėra lengvai įgyvendinamas. Greitas šio draudimo įtvirtinimas neduotų siekiamo rezultato. Visuomenė turi suvokti, kad bet koks smurtas vaiko atžvilgiu turi būti uždraustas. Šiuo metu Lietuvoje ruošiami skatinti visuomenės dialogą, uždrausti fizinės bausmės šeimoje. Visuomenėje vyrauja stereotipas, kad vaikas tai jų nuosavybė ir jie gali jį auklėti visomis priemonėmis. Jei mokykloje vaikas patiria smurtą iš bendraamžių, tai nelaikoma jo teisių pažeidimu, bet jei toje pačioje situacijoje atsidurtų suaugusieji, tai būtų akivaizdus žmogaus teisių pažeidimas. Pastaruoju atveju, iškart būtų kreiptasi į žmogaus teisių ar teisėsaugos institucijas.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, vertindamas Lietuvos ataskaitą dėl JT Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo, priėmė baigiamąsias nuostatas, kuriose rekomendavo aiškiai uždrausti fizinės bausmės šeimoje ir įgyvendinti egzistuojančius draudimus; atlikti išsamų tyrimą, įvertinantį fizinių bausmių priežastis, pobūdį ir mastą bei atlikti valstybės narės kol kas priimtų fizinių bausmių mažinimo ir panaikinimo priemonių poveikį; ir parengti informavimo priemones apie žalingus fizinių bausmių padarinius, siekiant pakeisti bendrą visuomenės požiūrį į šią praktiką ir skatinti pozityvias, nesmurtines, dalyvavimu paremtas vaikų auklėjimo ir lavinimo formas⁹⁹.

⁹⁶ Титова Т.А. Оговорки к международным договорам о правах человека на примере Конвенции о правах ребенка. // Московский журнал международного права. 2003, Nr. 3. С. 86.

⁹⁷ P.Newell, T.Hammarberg. Teisė nebūti mušamam. Vaiko teisės. Įgyvendinimo nuostatos.- Vilnius: 2002 .P. 108.

⁹⁸ Europos Sąjunga ir jos politika dėl vaikų.

http://209.85.135.104/search?q=cache:Ux37g9uYBzIJ:www.etib.lt/site_files/Europos%2520politika%2520del%2520vaiku/4politika%2520del%2520vaiku.doc+%C5%A1vedijos+%C4%AFstatymai&hl=lt&gl=lt&ct=clnk&cd=8; prisijungimo laikas: 2006-11-24.

⁹⁹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosios nuostatos, 41-oji sesija, 1120-asis posėdis. CRC/C/LTU/CO/2. www.socmin.lt; prisijungimo laikas: 2006-11-16.

Lietuvoje galiojančiuose teisės aktuose nėra apibrėžtas nei smurto šeimoje turinys, nei įtvirtintos specialios normos, numatančios atsakomybę už tokio pobūdžio smurtą. Tuo labiau, kad statistika vaiko smurto šeimoje atžvilgiu yra didelė. Naujausias organizacijos „Gelbėkit vaikus“ inicijuotas tyrimas rodo, kad kas trečias Lietuvos vaikas yra muštas arba yra mušamas periodiškai. Tik šiek tiek daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų mano, jog vaikų nereikia bausti fizinėmis bausmėmis¹⁰⁰.

Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas informavo, kad 2001 metais surengtas tarptautinis vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimas „Jaunimo balsai“. Apklausta 15200 vaikų iš 35 valstybių. Kiekvienoje valstybėje pasikalbėta su 400 vaikų (9–13 metų) ir jaunuolių (14–17 metų). Šio tyrimo duomenimis, smurtinis elgesys (psichologinis arba fizinis smurtas) būdingas 65 procentams Lietuvos šeimų. 14 procentų Lietuvos vaikų teigia, kad agresyviai jų šeimose elgiamasi dažnai. Apie agresyvų elgesį šeimoje kalba dažniau berniukai (70 procentų) negu mergaitės (58 procentai). Dažniau agresija pasitaikė didesnėse šeimose (68–76 procentai atvejų), rečiau – mažose šeimose, kuriose auga vienas vaikas (57 procentai atvejų). Duomenys rodo, kad Lietuvos vaikai labiau negu Vakarų Europos vaikai toleruoja fizinį ir psichologinį smurtą šeimose ir mano, kad tokiomis priemonėmis galima išspręsti kylančias problemas.

Dauguma atvejų neiškyla į viešumą. Tyrimai rodo, jog kas antras vaikų turintis Lietuvos gyventojas savo atžalas auklėja naudodamas jėgą ir prievartą.

Smurto prieš vaikus statistika nėra tiksli. Tyrimai rodo, kad dauguma smurtą patyrusių vaikų niekada nepatenka į visuomenės dėmesio akiratį ir jų atvejai niekur nėra įregistruoti. Ypač tai liečia seksualinės prievartos atvejus.

Visuomenė vis dar nesiryžta kovoti su smurtu šeimose. Dažnai į vaikus žiūrima kaip į tėvų „nuosavybę“, o ne savo teises turinčius žmones. Tėvų ir artimų globėjų smurtas ir žeminantis baudimas išlieka teisėti ir labai dažnai pasitaikantys daugelyje Europos šalių.¹⁰¹

Pasak P.Newello, T.Hammarbergo, tyrimo duomenys leidžia konstatuoti, kad fizinis smurtas ir nepriežiūra yra labiausiai paplitusios smurto formos, neįtraukiamos į jokią statistiką, išskyrus tuos atvejus, kai vaikai patenka į ligoninę ar policiją; šeimose, visuomenėje fizinių bausmių taikymas kaip "auklėjimo" priemone nelaikomas smurtu.

Smurto nebuvimas turi būti norma, kurią gerbtų visa visuomenė ne vien todėl, kad net ir šiandien pernelyg daug vaikų tampa smurtinių veiksmų aukomis, bet todėl, kad visi vaikai ir jų, kaip

¹⁰⁰ www.gelbvaik.lt; prisijungimo laikas: 2006-12-02.

¹⁰¹ http://www.etib.lt/site_files/aktualijos%20ir%20naujienos%20/Factpack%20Lithuania.doc; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

asmenų, neliečiamumo principas, turi būti visada ir visur gerbiami. Pagarba vaikams ir smurtas prieš juos – tai nesuderinami dalykai¹⁰².

LR Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo teigimu, 2006 metais vykusios diskusijos dėl „nemušimo“ įstatymo aktualumo, nesulaukė pritarimo iš Seimo. Tokio pobūdžio įstatymas padėtų spręsti smurto problemas ne tik šeimoje, bet ir kitose srityse (globos ir kitose įstaigose, mokyklose).

Nesant tiksliam smurto ribų apibrėžimui, tiek vaiko teisių institucijos, tiek teisėsaugos institucijos siekdamos užtikrinti vaiko teises negali veikti efektyviai.

Vieningos smurto sampratos nebuvimas kelia ir daugiau problemų, kurios susijusios su įstatymo leidėjo nepakankamų priemonių suteikimu nustatant vaiko teisių pažeidimus bei ginant vaiko teises.

3.2.2. Pažeistų nuo smurto vaiko teisių gynimas

Smurtas įgauna įvairias formas ir apsprendžia daugybę veiksnių, apimančių tiek nukentėjusių ir vykdytojų asmenines ypatybes, tiek kultūrinę ir fizinę aplinką. Tačiau žymi informacijos dalis apie smurto atvejus lieka nepasiekiamą dėl daugelio priežasčių. Viena iš jų – baimė; dauguma vaikų bijo pranešti apie smurto atvejus jų atžvilgiu. Taip pat tėvai, kurie turi ginti savo vaikus, tyli, jei smurtas kyla iš sutuoktinio ar kito šeimos nario, įtakingo visuomenės nario, policijos pareigūno ar visuomeninio lyderio. Taip pat, fizinių bausmių kaip auklėjamųjų priemonių taikymas šeimoje yra išplitęs ir teisės aktų draudžiančio nemušimą stoka leidžia vaikams būti neapsaugotiems.

Interviu metu, ekspertai atkreipė dėmesį į tai, kad smurtas prieš vaikus, tai ne socialinė ar medicininė problema, o žmogaus teisių problema. Bet koks panaudotas smurtas prieš vaiką, tai žmogaus teisių pažeidimas. Dažniausiai į tokį, atrodytą akivaizdų dalyką, nežiūrima rimtai ir nesiimama jokių priemonių.

Ekspertų nuomone, viena dažniausiai pasitaikančių ir sunkiausiai pastebimų bei kontroliuojamų smurto atvejų vaiko atžvilgiu – **smurtas šeimoje**.

Paskutiniame dešimtmetyje buvo pripažinti ir dokumentuose įtvirtinti smurto prieš vaikus atvejai (fizinis, seksualinis ir psichologinis), kuriuos įvykdė tėvai ar kiti šeimos nariai. Nuo pat

¹⁰² P.Newell, T.Hammarberg. Teisė nebūti mušamam. Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002. P. 109-110.

mažens iki 18 metų vaikai, nukentėję nuo smurto šeimoje, yra pažeidžiami. Smurtas šeimoje dažnai įvykdomas kaip disciplinos rūšis ir įgauna fizinių, žiaurių ar žeminančių orumą bausmių formą.

Jungtinių Tautų organizacijos vertinimais, nuo 133 mln. iki 275 mln. vaikų kasmet tampa smurto liudininkais¹⁰³.

Ekspertai akcentavo, kad nėra nustatyta tvarka dėl vaiko paėmimo iš šeimos. Numatyta tik jei vaikui gresia akivaizdus pavojus sveikatai ar gyvybei. Tačiau šiuo metu didėja seksualinių smurto šeimoje tendencija, ar smurto, nepaliekančio plika akimi matomų žymių (psichologinė prievarta, mušimas ranka ir pan.) ir esant tokiai situacijai, nėra tarpžinybinio bendradarbiavimo. Ekspertai pripažįsta, kad sunkiausia nustatyti pažeidimą būtent biologinėje šeimoje. Vaiko atskyrimas nuo šeimos – trauma vaikui.

Siekiant apsaugoti vaiką, prieš kurį buvo panaudotas smurtas šeimos narių, nuo pakartotinių atvejų, apsaugoti jį nuo psichologinių, emocinių sutrikdymų, daugeliui institucijų bendradarbiaujant, buvo pasiūlyta ne vaiką paimti iš šeimos kuriam laikui, o smurtautoją. Taip būtų suteikta galimybė vaikui likti jam artimoje aplinkoje.

Kad ši problema egzistuoja rodo ir tai, kad po ilgų svarstymų, Seimo Žmogaus teisių komitetas 2006 m. lapkričio 29 d. pritarė Civilinio kodekso pataisoms, pagal kurias teismui būtų suteikta teisė smurtaujančiam sutuoktiniui skirti besąlyginį įpareigojimą gyventi atskirai. „Iki šiol galiojančiame Civiliniame kodekse teismui taip pat yra suteikta teisė skirti laikinąją apsaugos priemonę – įpareigojimą vienam sutuoktiniui gyventi skyrium, tačiau toks įpareigojimas skiriamas su sąlyga „esant galimybei“. Praktikoje dažniausiai teismas nepriima tokio sprendimo, nes atsižvelgiant į smurtautojo finansinę padėtį „nerandama tokios galimybės“. Todėl smurtautojas ir toliau lieka gyventi kartu su sutuoktiniu ir vaikais. Labai dažnai smurtą patyrusios moterys su vaikais, bėgdamos nuo smurtaujančio sutuoktinio, atsiduria gatvėje arba ir toliau yra priverstos kęsti smurtą šeimoje“, – pastebi Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininkas, A. Lydeka¹⁰⁴.

Teisinė vaiko apsauga susiduria su problemomis ypač tuomet, kai nėra akivaizdžių sužalojimų, „t.y. trūksta akivaizdžių nusikaltimą įrodančių faktų“.¹⁰⁵

Kadangi smurtas vyksta tarp šeimos narių, tai iškelta byla smurtautojui, dažnai baigiasi susitaikymu. Vaikas grįžta vėl į tą pačią aplinką, kur didelė tikimybė, kad bus smurtaujama. Įvykus

¹⁰³<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/491/07/PDF/N0649107.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

¹⁰⁴ A. Lydeka. Smurtas šeimoje – nusikaltimas visuomenei.

http://www3.lrs.lt/pls/inter/nw5_viewer.viewdoc?p_int_tekst_id=61463; prisijungimo laikas: 2006-12-01.

¹⁰⁵ Tamutienė I. Vaikų aukų teisinės ir socialinės apsaugos struktūrinių trūkumų šalinimo galimybės Lietuvoje // Jurisprudencija. 2005, Nr. 78 (70).

pakartotinam atvejui, vaikas nemato prasmės vėl kreiptis į kurią nors įstaigą. Ekspertų manymu, būtina šeimos kontrolės sistema, kuri turėtų būti sureguliuota įstatymais ar poįstatyminiais teisės aktais. Organizacijos „Vaiko namas“ ekspertės teigimu, turėtų būti tėvų pasirašomas sutikimas, kuriuo, pvz., vienerius metus po smurto atvejo prieš vaiką, šeima būtų stebima. Tačiau, ypatingai sudėtinga kovoti su smurtu prieš vaikus, imtis atitinkamų priemonių, šeimose. Susikerta dvejopos teisės – vaiko teisė būti apsaugotam nuo smurto ir teisė į privataus ir šeimyninio gyvenimo neliečiamumą. Šios teisės garantuojamos tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose. Pirmenybę reikėtų teikti vaiko interesams. Svarbu pabrėžti, kad JT Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas bendras principas, jog, imantis bet kokių su vaiku susijusių veiksmų, svarbiausia – vaiko interesai.

Nežiūrint į tai, vaiko teisė į gyvybę, teisė išgyventi, vystytis, teisė į orumą ir fizinį neliečiamumą, nepraranda savo veikimo susiduriant su privačia nuosavybe, kaip ir valstybė nepraranda savo pareigos tokias vaiko teises apsaugoti.

Nepilnamečių reikalų inspektorė pažymėjo, kad smurto faktas iškyla tik tada, kai vaikas jau patenka į medicinos įstaigą. Susiduriama su problema, kaip užtikrinti vaiko teises, kai smurtas nėra akivaizdus. Šiuo metu galiojantys teisės aktai nenumato atsakomybės už neakivaizdų, be atitinkamų požymių smurtą.

Smurto prieš vaikus svarbą rodo ir tai, kad JTO Generalinio sekretoriaus pavedimu buvo atliktas tyrimas „Smurtas prieš vaikus“, kurį atliko profesorius Paulo Pinheiro. Prie šio tyrimo prisidėjo ir Europos Taryba. Šio tyrimo rezultatai ypač svarbūs rengiant JTO rezoliucijos projektą, skirtą smurto prieš vaikus problemai, šio reiškinio profilaktikos būdams ir priemonėms ir kovai su juo. Didelis dėmesys šiame tyrime skirtas ir smurtui šeimoje. Akcentuojama, kad smurtą šeimoje gali įtakoti ekonominiai, kultūriniai, socialiniai veiksniai. Taip pat pažymima, kad daugelis vaikų nukenčia nuo smurto šeimoje nuolat ir patiria ne vieną smurto rūšį.

Taip pat kaip vieną iš aktualiausių šiuo metu problemų, ekspertai išskyrė vaiko teisių pažeidimus **globos įstaigose, mokyklose ir pan.** Pirmiausia, taip pat susiduriama su smurto apibrėžimo nebuvimu. Daugelyje šalių nėra tiesioginio kūno bausmių uždraudimo tokiose įstaigose. Čia neviešinami smurto atvejai, nėra dokumentuojami ir vadovybė vengia kreiptis į įvairias vaiko teisių apsaugos institucijas. Pasak R. Povilaičio, Vaikų linijos vadovo, administracijos tvirtinimu, smurto atvejų nepasitaiko. Vaiko teisių apsaugos tarnybos apie smurto atvejus sužino atsitiktinai prasitarus darbuotojams ar patikrinus medicininius įrašus, kuriuose aiškiai aprašyti smurto atvejai.

LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovė pabrėžė, kad vaikų teisės gali būti pažeidžiamos dėl to, kad įvairių įstaigų specialistai vengia bendradarbiauti, trūksta iniciatyvumo ir

granoriškumo, nuoseklaus ir įvairiapusiško požiūrio į problemų sprendimą. Neretai jie mėgina išvengti tiesioginės atsakomybės, intensyvaus darbo reikalaujančių vaiko ir jo šeimos problemų sprendimo ir, vadovaudamiesi jų veika reglamentuojančiuose dokumentuose apibrėžtomis siauromis funkcijomis, siekia priežiūrą perduoti kitai įstaigai.

Dėl teisinio reglamentavimo spragu, vangiai besikeičiančios susiformavusios praktikos ir sistemos, kvalifikuotų specialistų, galinčių teikti efektyvią kompleksinę pagalbą vaikui ir šeimai, trūkumo, silpno praktinio tarpžinybinio bendradarbiavimo, vaiko apgyvendinimas institucijoje yra viena pagrindinių „pagalbos“ vaikui priemonių.¹⁰⁶

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovė pažymėjo, kad vaikų skundų dėl jų teisių pažeidimo panaudojant smurtą įvairiose įstaigose, didėja, tačiau, teismuose tokios bylos nedažnos. Tokio pobūdžio bylų EŽTK, taip pat nėra daug. Galima manyti, kad to priežastys gali glūdėti viešumo vengime. Nežiūrint į tai, EŽTT praktikoje buvo bylų, kurios turėjo reikšmės ne tik pareiškėjui, bet ir nacionaliniams teisės aktams. Vaiko teisių nuo smurto gynimą mokykloje atspindi Europos žmogaus teisių teismo byla, *Tyrer v. The United Kingdom*¹⁰⁷. Pareiškėjas, D. Britanijos pilietis, 15 metų amžiaus vietos teismo buvo pripažintas kaltu dėl „neteisėto užpuolimo, kurio metu buvo padaryti kūno sužeidimai jo mokyklos vyresniajam mokiniui. Užpuolime dalyvavo pareiškėjas ir kiti berniukai ir buvo motyvuota tuo, kad užpultasis įskundė, kad jie gėrė alų mokykloje, dėl ko buvo išmesti iš mokyklos. Tą pačią dieną pareiškėjas, pagal veikiančią įstatymą, buvo nubaustas trimis smūgiais lazda. Pareiškėjas apskundė teismo sprendimą, tačiau pasiekė, kad būtų atlikta jam medicininė apžiūra, kurios tikslas buvo nustatyti, ar pakankamai suduota smūgių bausmei įvykdyti. Bausmė buvo įvykdyta policijos skyriuje stebint berniuko tėvui ir gydytojui. Pareiškėjas turėjo išsirengti nuogai ir atsigulti ant stalo; jį laikė du policininkai, trečiasis davė nurodymus. Europos žmogaus teisių teismas savo sprendime pareiškė, kad buvo pažeistas Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnis¹⁰⁸, pripažindamas, kad kūno bausmė pareiškėjui – žeminanti. Remiantis šiuo sprendimu, vietinio teismo sprendimas buvo pakeistas. Apibendrinant galima teigti, jog ir smurtautojas nepilnametis yra auka ir prieš jį negali būti naudojami žeminantys orumą, elgesį veiksmai.

EŽTT priimti sprendimai turi įtakos valstybių teisiniam reguliavimui bei teisės taikymo praktikai ginant vaiko teises. Bendro pobūdžio priemonės gali atsispindėti iš dalies konstitucinėse ir

¹⁰⁶ Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariuose globos ir ugdymo įstaigose. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2006.

¹⁰⁷ Europos žmogaus teisių teismas. *Case of Tyrer v. The United Kingdom*. Nr. 5856/72. www.coe.int; prisijungimo laikas: 2006-12-02.

¹⁰⁸ Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnis – kankinimo uždraudimas. Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą, elgesį arba būti taip baudžiamas.

teisinesė reformose, nukreiptose į vaiko apsaugą. Kaip pavyzdys galėtų būti byla *Campbell and Cosens v. The United Kingdom*¹⁰⁹, kurioje Teismui priėmus sprendimą D. Britanijoje 1987 metais rugpjūčio 15 dieną įsigaliojo Švietimo įstatymas, kuris atšaukė kūno bausmes mokyklose.

Tokio pobūdžio įstaigose svarbu, kad keistūsi požiūris į vaikus, atsirastų pasitikėjimais vaiko teisėmis besirūpinančiomis įstaigomis, vyktų bendradarbiavimas.

Ekspertai sutaria, kad nemažiau opi problema – nusikaltusių vaikų teisių pažeidimai, smurtas prieš juos. Dažnai į tarpusavio vaiko smurtą nekreipiama dėmesio, tačiau ir pernelyg greitas bylos iškėlimas vienam iš vaikų palieka žymę visam gyvenimui. Kaip teigė nepilnamečių reikalų inspektorė (inspektorė), susiduriama su valstybinio ir privataus kaltinimo problemomis vaiko atžvilgiu. Įvykus smurtui tarp nepilnamečių, yra privalomas valstybinis kaltinimas. Taigi vienam iš vaikų keliami byla, ir šis faktas įtakoja jo tolimesnę ateitį, integravimąsi į visuomenę. Todėl vykdant teisingumą nepilnamečių atžvilgiu ar kitaip ribojant jų teises, būtina imtis visų priemonių, kad nepilnamečiams būtų sutrukdyta priprasti prie nusikalstamo elgesio ir veikti atsižvelgiant į nepilnamečių interesus.

Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja patvirtino rekomendacinius su nepilnamečių nusikalstamumu susijusius dokumentus, kurių nuostatas siūloma perkelti į nacionalinę teisę. Standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklės (Pekino taisyklės)¹¹⁰, Nepilnamečių, kurių laisvė apribota, gynimo taisyklės (Havanos taisyklės)¹¹¹ ir Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės)¹¹².

Šiuose dokumentuose pažymima, kad dažnai nepilnamečių elgesį, prieštaraujantį socialinėms normoms ir vertybėms, sąlygoja jų brendimo ir vystymosi ypatumai, kurie, sulaukus pilnametystės, paprastai išnyksta. Todėl vykdant teisingumą nepilnamečių atžvilgiu ar kitaip ribojant jų teises, būtina imtis visų priemonių, kad nepilnamečiams būtų sutrukdyta priprasti prie nusikalstamo elgesio ir veikti atsižvelgiant į nepilnamečių interesus.

Nepilnamečių minimali ir vidutinė priežiūra patenka į žmogaus teisių suvaržymo sritį, todėl ji turi būti reguliuojama įstatymo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995 m. spalio 26 d.

¹⁰⁹ *Case of Campbell and Cosens v. The United Kingdom*. Nr. 7511/76; 7743/76.

¹¹⁰ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių justicijos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės). Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 238.; www.nplc.lt/nj/; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

¹¹¹ Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės). Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 188-206.; www.nplc.lt/nj/; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

¹¹² Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 226-238; www.nplc.lt/nj/; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

nutarime yra nurodęs: „Įstatymų normose nustatomos bendro pobūdžio taisyklės, o poįstatyminiuose teisės aktuose jos gali būti detalizuojamos, reglamentuojama jų įgyvendinimo tvarka. <...> Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, reguliuojama įstatymais. Tai ir žmogaus teisių bei laisvių patvirtinimas, ir jų turinio apibrėžimas, ir apsaugos bei gynimo teisinės garantijos, ir leistinas jų apribojimas, ir kita¹¹³.“

Kita ekspertų nurodyta problema – tai vaiko **teisių užtikrinimas procesiniuose veiksmuose**. Atsižvelgiant į tai, kad procesinių veiksmų, kuriuose pažeidžiamos teisės yra nemažai, visų jų išnagrinėti praktiškai neįmanoma. Todėl nagrinėtinos bus tik kai kurios iš jų.

Ekspertai vieningai sutaria, kad panaudojus smurtą prieš vaiką ir taip pažeidus jo teises, svarbu užtikrinti, kad jos nebūtų pažeidinėjamos tolimesniuose tyrimo etapuose. Pripažįstama, kad nėra pakankamai reglamentuotų nuostatų, kuriose būtų konkrečiai ir tiksliai nurodyti institucijų įgaliojimai tam tikrame vaiko teisių gynimo etape, pvz. vaiko apklausoje. Norint vaiką apsaugoti ir nesutrikdyti jo psichinės būklės, 2005 m. nevyriausybinių organizacijos „Vaiko namas“ iniciatyva, buvo įsteigtas apklausos kambarys. Apklausos kambarių tikslas – sudaryti vaikui tokias sąlygas, kad jis būtų kuo mažiau traumuojamas, kad jis jaustųsi saugus bei padėti vaikui atsiskleisti ir taip prisidėti prie nusikaltimo ištyrimo. Apklausos kambaryje yra visos tam reikalingos priemonės: lėlės su žmogui tapačiomis kūno dalimis, įrašymo aparatūra ir t.t. Su vaiku bendrauja psichologai, kurie iš pradžių vaiką paruošia apklausai. Svarbu ir tai, kad dažnėja atvejų, kai apklausose dalyvauja ir teisėjai, taip išvengiant pakartotinės apklausos teisme. Greta yra kitas kambarys, kuriame apklausą per specialų veidrodinį langą stebi tyrėjai, vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovai, teisėjai. Tiek tarptautiniai, tiek ir Lietuvos teisės aktai numato, kad vaikas turėtų būti apklausiamas tik vieną kartą, atsižvelgiant į jo pažeidžiamumą. Tačiau, pasak „Vaiko namas“ ekspertės L. Bučytės, praktikoje tai sunkiai įgyvendinama. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad apklausos kambariai veikia tik nevalstybiniu lygiu. Todėl pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos įgyvendinimo priemonėse numatyta 2006-2007 metais „įrengti vaikų apklausos kambarius prie aukštesnės pakopos policijos komisariatų“.¹¹⁴ Tačiau, LR Vaiko teisių apsaugos kontrolierei R. Šalaševičiūtei kelia

¹¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių išlikusių nekilnojamojo turto atsatatymo tvarkos ir sąlygų. Valstybės žinios, 1995-11-02. Nr. 89-2007.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos įgyvendinimo priemonių // Valstybės žinios, 2005-05-07 Nr. 58-2021.

nerimą, kad neskubama vykdyti šios programos ir per 2006 metus nebuvo įrengtas nei vienas kambarys.

Remiantis „Vaiko namas“ statistika, per 2005 metus apklausos kambaryje buvo apklausti 18 vaikų, o iki 2006 metų lapkričio mėnesį – 21 vaikas. Didėjantis apklausų skaičius rodo efektyvaus bendradarbiavimo pradžią.

Tačiau, daugelis ekspertų sutinka, kad trūksta statistikos. Šiuo metu, vaikų dalyvavusių apklausoje, bylų baigtis nežinoma ir tolimesnis jų likimas paliktas jiems patiems. Pažymėtina, kad statistiniai duomenys apie vaikus, patyrusius fizinį (taip pat ir seksualinį) bei psichologinį smurtą, neatspindi tikrosios padėties, šio reiškinio paplitimo, tačiau remiantis jais, galima teigti, kad yra nepakankamai užtikrinama vaiko teisė į saugias, visapusiškam ir harmoningam vystymuisi būtinas, gyvenimo sąlygas.

Europoje apklausų tinklas jau gana plačiai išvystytas. Lenkija viena iš pirmųjų valstybių, kuri įsteigė tokius apklausos kambarius. Šiuo metu Lenkijoje veikia daugiau kaip 100 apklausos kambarių ir vaiko apsaugos srityje yra gana toli pažengusi. Taip pat Latvijoje veikia apie 20 apklausos kambarių.

Nepilnamečių reikalų inspektorė pripažįsta, kad vaikas dažniausiai apklausiamas ne vieną kartą. Ypač tuomet, kai yra mažametis vaikas ir nukentėjęs nuo seksualinio smurto. Neturint specialių įgūdžių, apklausti nepavyksta, tuomet jau tariamasi su „Vaiko namas“ specialistais dėl pakartotinos apklausos. Tokiomis aplinkybėmis vaikas be jau patirto smurto, patiria dar pakartotinai.

Taip pat Lietuvos Respublikos Vaiko teisių kontrolierė pastebi, kad policijos pareigūnai laikosi nuostatos, jog nusikaltęs vaikas praranda teisių apsaugą ir smurtas panaudotas prieš jį apklausos metu, nereiškia jo teisių pažeidimo. Šios problemos svarbą ne tik Lietuvoje, bet ir kitose valstybėse atskleidžia viena iš paskutiniųjų šių metų EŽTT bylų – *Okkali v. Turkey*¹¹⁵. Pareiškėjas - dvylikos metų berniukas, teigė, kad sulaikymo metu, policija su juo nežmoniškai elgėsi ir taip buvo pažeistas EŽTK 3 str.¹¹⁶. Berniukas buvo įtariamas vagyste iš darbdavio, kur dirbo pameistriu. Po kurio laiko darbdavys atsiėmė pareiškimą, o berniukas ir jo tėvas turėjo pasirašyti, kad nebuvo su juo netinkamai elgtasi bei atsisakė gydytojo apžiūros. Tačiau, kai išėjo iš policijos nuovados berniukas svirduliavo, svyravo ir du kart vėmė. Grįžęs namo nusirengė ir jo tėvai pamatė bei kaimynai pamatė gausius sužeidimus ir mėlynes sumušimus ant kūno. Tuomet vaikas papasakojo tėvui, kad jis buvo mušamas apklausos metu. Vaikas buvo apžiūrėtas dviejų teismo medicinos

¹¹⁵ Europos Žmogaus teisių teismo byla *Case Okkali v. Turkey*. №. 520671/99

¹¹⁶ Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnis – kankinimo uždraudimas. Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą, elgesį arba būti taip baudžiamas.

medikų, ir galutinėje išvadoje buvo nurodyta, kad rasti įvairūs sužalojimai: kraujosrūvos, nubrozdinimai ir t.t. Izmiro valstybinis kaltintojas suabejojo, kad tame dalyvavo policijos pareigūnai. Jie paneigė kaltinamąjį aktą ir iškviėtė akis į akį pasikalbėti su vaiku. 1996 vasario mėn. kaltintojas pareiškė kaltinimą policijos vyresniojo inspektoriui I.D ir policininkui M.Y dėl nusikaltimo padarymo pagal 243 straipsnį baudžiamojo kodekso: “savo valstybinius įgaliojimus panaudoti kankinimams”. Vietos teismas pripažino, kad vaikas buvo mušamas policijos pareigūnų, bet nusprendė reikalauti atlyginti skriaudą kaip “grasinimas smurtu ir neteisėti veiksmai“. Nuosprendis buvo minimalus. Pareiškėjas kreipėsi EŽTT, kuris pareiškė, kad apgailėstauja, kad nei šalies teismas, nei valdžia ypatingai neigė veiksmus, neatsižvelgė į aukos amžių, ar į vidaus įstatymus apsaugančius nepilnamečius. Valdžia turėjo pripažinti pareiškėjo pažeidžiamumą kaip sunkinančią aplinkybę. Teismas pažymėjo, kad procesiniuose veiksmuose turėjo ypatingai būti pasirūpinta nepilnamečio apsauga ir pripažino smurtą, panaudotą prieš vaiką, atitinkantį 3 straipsnį.

Šios bylos pavyzdys patvirtina, kad nacionalinės teisėsaugos institucijos – tiek policija, tiek teismai, ne visada stengiasi užtikrinti vaikų teises, neatsižvelgia į vaiko gerovę. Pekino 12 taisyklė atkreipia dėmesį į specializuotų teisėsaugos pareigūnų, įgyvendinančių nepilnamečių teiseną, mokymo būtinybę. Kadangi policija yra pirmasis sąlyčio taškas su nepilnamečių teisenos sistema, svarbiausia, kad ji veiktų kompetentingai ir tinkamai¹¹⁷.

Remiantis Lietuvos vaiko teisių ekspertų pateiktomis problemomis, nuomonėmis, EŽTT bylomis, pastebima, jog tarptautinių išipareigojimų dėl apsaugos nuo smurto įgyvendinimas neretai sukelia sunkumų nacionaliniame lygmenyje. Pirmiausia galima teigti, kad priežastys glūdi tiek atskirų pareigūnų, institucijų, tiek ir visos visuomenės požiūryje į vaikus. Kol bus manoma, kad vaikus mušimas šeimoje priimtina auklėjimo forma, kol vaikai nebus suvokiami kaip pilnateisiai subjektai, reikalaujantys specialios apsaugos, tol nebus efektyvus vaiko teisių įgyvendinimas ir teisės aktuose įtvirtintos nuostatos bus tik deklaratyvios.

3.2.3. Prevencinis mechanizmas

Smurto prieš vaikus prevencija – tai problema, kurią bandoma spręsti tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu. Apklausoje dalyvavusių Lietuvos vaiko teisių ekspertų teigimu, prevencija –

¹¹⁷ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės). Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai.- Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 238. <http://www.nplc.lt/nj/>; prisijungimo laikas: 2006-11-20

problema, kurią būtina nedelsiant spręsti, prisidėti prie jos kūrimo proceso. Kaip vieną svarbiausių sričių, vykdant prevenciją, ekspertai nurodė šeimą.

Šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė -, taip skelbiama Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 16 straipsnyje, ir Tarptautiniuose ekonominių, socialinių, kultūrinių bei pilietinių, politinių teisių paktų 10 ir 23 straipsniuose. Vaiko teisių konvencijos preambulėje įtvirtinta prielaida, kad šeima yra natūrali aplinka visų šeimos narių vystymuisi ir gerovei. Pripažįstama, kad šeima turi plačias galimybes vaikų fiziniam ir emociniam vystymosi apsaugos užtikrinimui.

Ekspertų nuomone, nuo prevencijos mechanizmo sukūrimo ir jo efektyvaus įgyvendinimo priklauso smurto paplitimo lygis. Prevencijos reglamentavimas, konkrečioms institucijoms įgaliojimų suteikimas ją vykdyti, institucijų tarpžinybinio bendradarbiavimo suregulavimas - tai svarbiausi klausimai, kuriuos būtina nedelsiant spręsti. Smurtautojo nubaudimas ar perkėlimas iš šeimos į specialią įstaigą, neišsprendžia visų problemų. Būtina pagalba vaikui, jo šeimai. Ekspertų vieninga nuomone, turi vykti reabilitacinis darbas su šeima.

Pirmiausia, dėmesys turėtų būti nukreipiamas į šeimą kaip darančią svarbiausią ir pagrindinę įtaką vaiko vystymuisi. Šioje situacijoje nepakanka vien institucijų darbo, turi keistis ir pačios šeimos požiūris. Lietuvoje kaip ir daugelyje šalių išlikęs vaiko traktavimas kaip neturinčio teisių, vaikas laikomas tėvų nuosavybe. Suaugusieji dažniausiai naudojami tuo, kad vaikas yra silpnesnė būtybė, negali pats apsiginti ir yra nuo jų priklausomas.

Dar praeitame dešimtmetyje JAV buvo pradėta rūpintis smurto prieš vaikus šeimoje prevencija. Organizuojamos įvairios programos, skirtos padidintos rizikos tėvų grupėms – skurdžiai gyvenantiems, nepilnametėms, vienišoms motinoms. Jiems pasakojama apie vaiko vystymąsi, poreikius, pojūčius, mokama ir skatinama užmegzti glaudesnius ryšius su artimaisiais bei draugais, valstybinių įstaigų atstovais. Tyrimai rodo, kad tokios programos yra pakankamai veiksmingos, nes pastebimai išaugo pranešimų apie smurtą prieš vaikus šeimoje¹¹⁸.

Reikia pastebėti, kad šeima yra labiausiai atsakinga už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, tačiau valstybė turi padėti tėvams ir globėjams vaikų priežiūroje. Valstybė turėtų sukurti tikslines programas šeimoms, atsidūrusioms ypatingai sunkiose sąlygose. Į jas patektų, pabėgėlių, etninių mažumų ar kitų grupių atstovų šeimos, susiduriančios su diskriminacijos problemomis, o taip pat šeimos, auginančios vaikus su negalia. Tokia prevencinė programa turėtų sukurti tėvų apmokymų programas, skiriant ypatingą dėmesį nesmurtinėms disciplinos formoms; stiprinti santykius tarp tėvų

¹¹⁸ <http://www.sociumas.lt/lit/Nr6/smurtas.asp>; prisijungimo laikas: 2006-01-25.

ir vaikų ir orientuoti tėvus į konstruktyvias ir pozityvias vaikų auklėjimo disciplinų formas, atsižvelgiant į vystymosi galimybes ir nuomonės gerbimą.

JT Vaiko teisių konvencijoje pabrėžiama šeimos reikšmė. Tai įpareigoja valstybes remti šeimą ir organizuoti švietimą taip, kad būtų ugdoma pagarba vaiko tėvams. Konvencijoje pabrėžiama, kad šeima yra svarbesnė, nei institucija, atsakinga už vaiko teisių įgyvendinimą¹¹⁹. Tačiau Lietuvoje tam skiriamas nedidelis dėmesys. Susirūpinama vaiko teisėmis jau vaikui tapus smurto auka. JT Generalinis Sekretorius savo pranešime pabrėžia, kad ši problema aktuali daugelyje valstybių. Nedaug žinoma apie prevenciją šeimose, kuriose vaikai nukentėję nuo smurto¹²⁰.

Vaiko patekimas į stacionarias globos ar ugdymo įstaigas, dažniausiai yra nepakankamo ar neefektyvaus darbo su vaiku ir šeima rezultatas. Prevencinis darbas su rizikos grupės šeimomis, vaikais yra dirbamas netolygiai. Retai šeimai yra teikiama kompleksinė pagalba, siekiant išvengti vaiko paėmimo iš šeimos, ar jeigu tai buvo neišvengiama, per įmanomai trumpiausią laiką, siekiant grąžinti vaiką į šeimą¹²¹.

Turėtų būti užtikrinta, kad vaikai specialiose įstaigose būtų supažindinami su jų teisėmis ir turėtų priėjimą prie veikiančių tokių teisių apsaugos mechanizmų. Užtikrinti, kad nepriklausomi ekspertai reguliariai galėtų patekti į specialias įstaigas ir turėtų teisę lankytis iš anksto nepranešus, kalbėtis su vaikais ir darbuotojais už uždarytų durų, tirti pranešimus apie smurto atvejus.

Mokyklų bendruomenės yra linkusios nuslėpti smurto prieš vaikus atvejus, saugodamos savo reputaciją, todėl būtinas visuomenės švietimas apie smurto žalą ir netolerancijos smurtui ugdymas. Taip pat būtina sukurti efektyviai veikiančią pagalbą vaikui ir šeimai tinklą, profesionalių psichologų paslaugų prieinamumą, stiprinti mokyklos socialinio pedagogo vaidmenį.

JTO Generalinis Sekretorius, pranešime dėl smurto vaikų atžvilgiu, rekomenduoja valstybėms ir pilietinėms visuomenėms siekti peržiūrėti traktavimus, kuriuose smurtas vaikų atžvilgiu nutylimas ar laikomas normaliu reiškiniu, apimant stereotipinį lyčių vaidmenų supratimą ir diskriminacinį kūno bausmių priimtinumą bei pragaištingą tradicinę praktiką. Valstybėms reiktų užtikrinti informacijos apie vaiko teisių platinimą ir suvokimą, tame tarpe ir vaikams. Taip pat praversti visuomenėje informacines aiškinamąsias kampanijas, supažindinant su pražūtingomis smurto vaikams pasekmėmis. Sudaryti efektyvius ir nepriklausomus skundų pateikimo mechanizmus, atlikti tyrimus ir užtikrinti veikiančių nuostatų kovai su smurtu specialiose įstaigose ir

¹¹⁹ Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002. P. 47.

¹²⁰ United Nations, Generaly Assembly. Note by the Secretary-General. Rights of the Child. Sixty-first session; prisijungimo laikas: 2006-08-29.

¹²¹ Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2006.

teisėsaugos sistemoje, laikydamasi. Ratifikuoti Konvencijos Fakultatyvinį protokolą prieš kankinimus, kuris numato atėmimo laisvės vietų nepriklausomų prevencinių lankymų sistemos sukūrimą¹²².

Labai svarbu ne tik glaudus tarnybų bendradarbiavimas ir pagalbos tinklo kūrimas Lietuvoje, bet ir tarptautinis bendradarbiavimas, galimybė keistis gera patirtimi įvairių sričių specialistams, susijusiems su vaikų teisių apsauga. Vienas tokių pavyzdžių – dar 1999 metais pradėtas Baltijos jūros valstybių bendradarbiavimas kuriant institucijų tinklą, į kurio sudėtį įeina visų šio regiono valstybių kompetentingos institucijos.

Bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis suprantamas kaip papildomi atviros teisinės valstybės mechanizmai, kurie vengiant institucinių biurokratinių barjerų užtikrina papildomą paramą ir pagalbą įvairioms asmenų grupėms, o ypač nepilnamečiams.

Bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis yra svarbus ir gali būti efektyvus, nes konkrečiomis problemomis besirūpinančios organizacijos paprastai specializuojasi tam tikrose srityse ir dėl to gali suteikti kvalifikuotos pagalbos. Tik tarpusavio supratimas ir tikslingas siekis spręsti problemą kompleksiskai, gali duoti teigiamų rezultatų. Pareigūnai, žinantys nevyriausybinių organizacijų veiklos kryptis ir jų teikiamų paslaugų pobūdį, gali bendradarbiauti ir sprendami prevencijos klausimus, ir, be abejojimo, siūlyti proceso dalyviams, ypač nusikalstamos veikos aukoms, kuriems reikia adekvačios pagalbos, nevyriausybinių organizacijų pagalbą, jei tokios pagalbos neteikia arba nepakankamai teikia valstybinės institucijos.

Kuo labiau specialistai yra susipažinę su vienas kito veikla ir kuo geriau suvokia bendrus tam tikros veiklos tikslus (tik skirtingais aspektais) – tuo vientisesni ir veiksmingesni yra ne tik veiksmai, atliekami dalyvaujant nepilnamečiui (vaikui), bet ir efektyvesnė ir daugiau suderinta visa veikla, kuria siekiama vaiko apsaugos, jo gerovės.

Tarptautinių dokumentų nuostatų perkėlimas į nacionalinę teisę, dar nepatvirtina jų efektyvaus įgyvendinimo. Turi būti sureguliuotas nacionalinių, regioninių ir vietos institucijų darbas. JT VTK nuostatos turi tapti neatskiriama jų kasdieninio darbo dalis. Valstybės prisiėmusios įsipareigojimus pagal įvairias tarptautines sutartis, turi siekti įgyvendinti šiuos siūlymus, kad būtų pasiektas bendras tikslas – uždrausti bet kokį smurtą vaiko atžvilgiu.

¹²² United Nations, General Assembly. Note by the Secretary-General. Rights of the Child. Sixty-first session. 2006-08-29. <http://www.violencestudy.org/IMG/pdf/English.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-11-20.

IŠVADOS

1. Pastaraisiais dešimtmečiais vis labiau akcentuojamas dėmesys į vaiką, kaip savarankišką ir pilnateisį subjektą, turintį ne tik bendrąsias žmogaus teises, bet ir specialiąsias. Jo teisės pripažįstamos lygiavertėmis žmogaus teisių atžvilgiu, tačiau taip pat esant labiausiai pažeidžiamai visuomenės daliai, turi ir specialiąsias teises.
2. Vaiko teisių konvencija apibrėždama vaiko sąvoką nenurodo griežtos vaiko amžiaus žemutinės ribos, ši teisė paliekama valstybėms, Konvencijos dalyvėms, pačioms apibrėžti savo nacionaliniuose įstatymuose, atsižvelgiant į jų socialinius, ekonominius, kultūrinius skirtumus. Konvencijoje nustatyta viršutinė amžiaus riba – iki 18 metų, dėl žemutinės ribos nėra vieningos nuomonės. Kita vertus, taip atspindimas universalus Konvencijos pobūdis. Tačiau mažesnis ribų nustatymas, taip pat ir sumažina vaiko teisių apimtį.
3. Valstybės, šios Konvencijos dalyvės, privalo įgyvendinti jos nuostatas savo nacionalinėje teisėje, tačiau praktikoje susiduriama su įvairiomis problemomis. Tarptautiniai įpareigojimai tiek kitose šalyse, tiek Lietuvoje dažnai neįgyvendinami konkrečiais veiksmais. Viena svarbiausių šiuo metu problemų vaiko teisių srityje, yra smurtas.
4. Smurto sąvokos nebuvimas trukdo Lietuvai visapusiškai įgyvendinti JT VTK ir tai įtakoja vaiko teisių apsaugos užtikrinimą. Taip pat su šia problema susiduria vaiko teisių apsaugos srityje veikiančios institucijos. Smurto uždraudimo nepakankamas reglamentavimas trukdo efektyviai ginti vaiko teises, kadangi neapibrėžtos smurto ribos, nėra uždraustas absoliutus smurtas vaiko atžvilgiu, pvz., mušimas kaip auklėjamoji priemonė. Vaiko, patyrusio neakivaizdų smurtą (nesant aiškiai matomoms žymėms) tiek šeimoje, tiek įvairiose įstaigose, teisės dažnai lieka neužtikrintos.
5. Remiantis tiek Europos žmogaus teisių teismo praktika, tiek Lietuvos ekspertų darbo praktika, pastebima, kad nacionaliniame lygmenyje vaiko teisės ypač dažnai pažeidinėjamos procesinių veiksnių metu. Nereti atvejai, kai neatsižvelgiama į vaiką kaip į ypatingai pažeidžiamą teisės subjektą, į jo amžių ir pan.
6. Smurto prieš vaikus prevencija – opus klausimas, kurio svarba pripažįstama tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu ir kurią reikia nedelsiant spręsti. Sutariama, kad būtent prevencija šeimoje daro didžiausią įtaką vaiko vystymuisi ir jos mechanizmo sukūrimas ir

įgyvendinimas tiesiogiai įtakotų smurto išplitimo lygį. Tačiau Lietuvoje, smurto prevencijai šeimoje skiriamas dar nepakankamas dėmesys.

7. Vaiko teisių įtvirtinimas daugelyje tarptautinių, regioninių dokumentų, dar neužtikrina jų apsaugos. Būtina, kad apsauga būtų garantuojama ne tik nacionaliniu lygiu, bet ir tarptautiniu. Vaiko teisių veiksmingam užtikrinimui svarbus institucinis mechanizmas. Nesant efektyviems instituciniams pagrindams, kyla vaiko teisių gynimo problema. Tiek vaiko teisių apsaugos, tiek teisėsaugos institucijos turi savo veikloje remtis ne tik nacionaliniais, bet ir tarptautiniais teisės aktais. Tyrimo metu išaiškėjo, kad Lietuvoje pasigendama tarpžinybinio bendradarbiavimo sureguliuavimo, funkcijų pasidalijimo.
8. Vaiko, jo teisių ir teisėtų interesų apsauga vienas iš svarbiausių uždavinių keliamų visuomenės nariams, valstybei ir visuomenei. Nors per pastarąjį šimtmetį požiūris į vaikus, kaip labiausiai pažeidžiamus, labai pasikeitė, taip pat buvo nemažai nuveikta vaiko teisių apsaugos srityse, tinkama vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga ir gynimas vis dar yra pagrindinis valstybės uždavinys.
9. Apibendrinant, kas aukščiau išdėstyta, galima teigti, kad šiame darbe iškeltos hipotezės pasitvirtino. Nežiūrint į tai, kad Lietuva yra daugelio konvencijų ir kitų tarptautinių dokumentų dalyvė, vaiko teisių nuostatų įgyvendinimas nėra pakankamai efektyvus. Susiduriama su sunkumais taikant jas praktikoje. Tai įrodo ir darbo autorės atlikto tyrimo, kuriame atskleidžiamos vaiko, nukentėjusio nuo smurto, nepakankamas teisių užtikrinimas įvairiose srityse, rezultatai.

PASIŪLYMAI

1. Įkurti regioniniu lygiu atskirą Europos žmogaus teisių teismo skyrių nagrinėti bylas, susijusias su vaikais, nukentėjusiais nuo smurto.
2. Atsižvelgiant į vaikų pažeidžiamumą, siūlytina Lietuvoje įkurti specializuotus skyrius teismuose vaikams, padariusiems nusikaltimus, taip pat ir nusikaltimo aukoms.
3. Būtų tikslingas prevencijos programų kūrimas tiek tėvams, tiek vaikams, kuriuose didžiausias dėmesys būtų kreipiamas į švietimą, supažindinama su nesmurtinėm disciplinos formomis. Padėti suprasti vaiko kaip lygiaverčio subjekto padėtį visuomenėje. Remiantis kitų valstybių patirtimi, šviesti visuomenę dėl „Nemušimo įstatymo“ priėmimo svarbos, nes tik kiekvieno atskiro žmogaus suvokimas padės išvengti smurto naudojimą vaiko atžvilgiu. Taip pat įstatymo priėmimas padėtų apibrėžti smurto sąvoką, ir vaiko teisių apsaugos institucijos galėtų efektyviau ginti pažeistas teises.
4. Užtikrinti, kad vaikai, patalpinti specialiose įstaigose būtų supažindinami su jų teisėmis ir turėtų priėjimą prie veikiančių tokių teisių apsaugos mechanizmų.
5. Užtikrinti, kad nepriklausomi ekspertai reguliariai galėtų patekti į specialias įstaigas ir turėtų teisę lankytis iš anksto nepranešus, kalbėtis su vaikais ir darbuotojais už uždarytų durų, tirti pranešimus apie smurto atvejus.
6. Pirmiausia, vaiko teisių apsaugos užtikrinimas turėtų vykti valstybiniu lygiu, t.y. apklausos kambariai turėtų būti kiekviename komisariate.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

Įstatymai, nutarimai, ataskaitos

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33–1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89–2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73- 3084.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
7. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr.50- 432.
8. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių tautų organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2157.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl 1989 metų Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 2000 metų fakultatyvinio protokolo dėl vaikų dalyvavimo ginkluotose konfliktuose ratifikavimo. Valstybės žinios. 2002, Nr. 126-5727.
10. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos ratifikavimo // Valstybės žinios. 2004, Nr.108-4028, 4037.
11. 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 1989 metų Antrojo fakultatyvinio protokolo mirties bausmei panaikinti ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 75-2634.

12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos įgyvendinimo priemonių // Valstybės žinios. 2005, Nr. 58-2021.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 ”Dėl Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2004, Nr. 24-739.
14. Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Lietuvos Respublikos ataskaita Jungtinių tautų Vaiko teisių komitetui. – Vilnius, 1999; <http://www.nplc.lt/nj/>; <http://www.socmin.lt/ataskaitos.html>.

Tarptautiniai teisės aktai

1. Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1984) // Valstybės žinios. 2006, Nr. 80-3141.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
3. Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija 1959 m. lapkričio 20 d.
4. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 2000 Fakultatyvinis protokolas dėl vaikų dalyvavimo ginkluotose konfliktuose // Valstybės žinios. 2002, Nr. 126-5734.
5. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 2000 Fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos // Valstybės žinios. 2004, Nr. 108-5734.
6. Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims fakultatyvinis protokolas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 122-4464.
7. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 77-3288.
8. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvinis protokolas // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 77-3289
9. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto antrasis fakultatyvinis protokolas mirties bausmei panaikinti // Valstybės Žinios. 2001, Nr. 75.
10. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 77-3290.

11. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, // LR Aukščiausioji Tarybos 1991 m. kovo 12 d nutarimas Nr.I-1136.
12. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
13. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos protokolai Nr. 14, pakeičiantis konvencijos kontrolės sistemą (2004). Valstybės žinios. 2004, Nr. 74-2679.
14. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.; www.nplc.lt/nj/; (United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) // Compendium of United Nations Standards and Norms in Crime Prevention and Criminal Justice. – New York: United Nations, 1992.).
15. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės). Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai.- Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000; www.nplc.lt/nj/; (United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty Compendium of United Nations Standards and Norms in Crime Prevention and Criminal Justice. – New York: United Nations, 1992. P. 192-208.).
16. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės). Žmogaus teisės. Jungtinių Tautų dokumentai.- Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. P. 238. <http://www.nplc.lt/nj/>; prisijungimo laikas: 2006-11-20 (United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice The Beijing Rules) // Compendium of United Nations Standards and Norms in Crime Prevention and Criminal Justice. – New York: United Nations, 1992. P. 171-179).
17. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos / Jungtinių Tautų Vaikų fondo Lietuvos nacionalinis komitetas, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. – Vilnius, 2001.
18. 1945 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Įstatai. <http://www.un.org/>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
19. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos Generalinio Sekretoriaus pranešimas „Vaiko teisės“ (United Nations, Generaly Assembly. Note by the Secretary-General. Rights of the Child. Sixty-first session. 2006-08-29). <http://www.violencestudy.org/IMG/pdf/English.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-10-25.
20. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosios nuostatos, 41-oji sesija, 1120-asis posėdis. CRC/C/LTU/CO/2. www.socmin.lt; prisijungimo laikas: 2006-11-16.

Specialioji literatūra

Knygos

1. Alston P., Craford. The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring. Cambridge, 2003.
2. G. Van. Bueren. The International Law on the Rights of the Child. 1995.
3. Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
4. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child.
5. Kietytė L. Vaikų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje, V., 2005.
6. Poviliūnas A. Dvi vaiko sampratos ir vaiko teisių problema. Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. V., 2000.
7. Rogers A., Durand de Bousingen D. Bioteka Europoje.- Vilnius: Kultūra, 2001.
8. Rupšienė L. Smurtas prieš vaiką šeimoje ir visuomenėje (teorinis aspektas). Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė. 2001.
9. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisės informacijos centras, 2006.
10. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2000.
11. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. Vilnius, 1995.
12. Užsienio šalių konstitucijos / sud. E. Jarašiūnas, G. Mesonis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
13. Vaiko teisės. Nuostatų įgyvendinimas. –Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002
14. Žalimas D. ir kt. Tarptautinės organizacijos. Vilnius, 2001.
15. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių institutas, 2004.
16. Фомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция по правам человека и Европейская социальная хартия. Москва, 1998.
17. Капицын. Права человека и механизмы их защиты.- Москва: Юркнига, 2003.
18. Права человека / под. общ. ред. Гусева А. Д., Яскевич Я. С.- Минск: Тетра Системс, 2002
19. Права человека / отв. ред. Лукашева Е. А. – Москва: Норма, 2002.
20. Смирнова Н. Н. Обеспечение взятых государствами обяза

21. ЮНЕСКО и права человека // под. ред. Павлова Л. В., Вашкевич А. Е. – Минск: Тесей, 2002.

Periodiniai leidiniai

1. Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Vilnius, 1996.
2. Kiaulakis G. Vaiko teisių gynimo teisiniai pagrindai // Vaiko teisės ir pilietinė visuomenė, Vilnius, 2000.
3. Kietytė L. Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika // Teisės problemos. 2004, Nr. 3 (45).
4. Mikelėnas V. Tarptautinių sutarčių vaiko teisių apsaugos srityje taikymas Lietuvos teismų praktikoje // Justitia. 2006, Nr. 1.
5. Palavinskienė B. Smurto šeimoje prevencija: Užsienio šalių patirtis/ Jurisprudencija, 2001, Nr. 20 (12).
6. Sagatys G. Vaiko nepriežiūra ir smurtas šeimoje: naujos Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo galimybės / Justitia. 2005, Nr. 4.
7. Šimonis M., Januškienė J. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje // Teisės problemos. 2001, Nr. 1 (4).
8. Tamutienė I. Vaikų aukų teisinės ir socialinės apsaugos struktūrinių trūkumų šalinimo galimybės Lietuvoje // Jurisprudencija, 2005, t. 78 (70).
10. Абрамов В.И. Международная защита прав ребенка / Международное и частное право. 2006, Nr. 3 (30).
11. Абрамов В.И. Правовое закрепление прав детей и гарантии их осуществления // Международное право. 2004, Nr. 14 (19).
11. Главные отличительные особенности европейской системы защиты прав человека // Московский журнал международного права. 2004, Nr. 3.
12. Горина Н.В. Деятельность комитета по правам ребенка / Международное и частное право. 2003, Nr. 2 (11).
13. Международно-правовые способы защиты прав человека: Сб. науч. статей / Под ред. Н.А. Баринаова, Т.М. Пряхиной. Сер. Права человека: сферы реализации. 2003, Nr.3.

15. Титова Т.А. Оговорки к международным договорам о правах человека на примере Конвенции о правах ребенка. // Московский журнал международного права. 2003, Nr. 3.
16. Фридсон Дж., Петерс К. Этому непременно нужно положить конец. Насилие против детей во время вооруженных конфликтов // Международное право. 2005, Nr. 1 (22).

Žodynai

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Vyr. red. S. Keinys. Vilnius, 2000.
2. Didysis anglų-lietuvių kalbos žodynas / B. Piesarskas. Vilnius: Alma littera, 2004.
3. Tarptautinių žodžių žodynas / sud. A. Mackevičienė. Vilnius: Gimtinė, 1999.

Straipsniai internet svetainėse

1. Lydeka. Smurtas šeimoje – nusikaltimas visuomenei.
http://www3.lrs.lt/pls/inter/nw5_viewer.viewdoc?p_int_tekst_id=61463; prisijungimo laikas: 2006-12-01.
2. Кравчук Н. Права ребенка могут защитить международные органы // международный опыт.http://sputnik.mto.ru/Docs_28/Ped.journal/Zascheti_menya/zm_0401_15-16.pdf;
prisijungimo laikas: 2006-12-02.
3. Рыбинский Е.М. Управлене системой социальной защиты детства. Социально-правовые проблемы. Москва, 2004.
http://academiamoscow.ru/offline_books/fragment_2948.pdf; prisijungimo laikas: 2006 08 07.
4. Čiž E. Vaiko teisės // Maskvos Helsinkio žmogaus teisių fondas. 2003.
<http://www.ccf.org.ua/show/for-social-workers-article15>; prisijungimo laikas: 2006-08-06.

Teismų praktika

Europos Žmogaus teisių teismo bylos

1. Case of *Tyrer v. The United Kingdom*. Nr. 5856/72.
2. Case *Okkali v. Turkey*. Nr. 520671/99

3. *Case of Campbell and Cosens v. the United Kingdom*. Nr. 7511/76; 7743/76
4. *Case of A. v. the United Kingdom*. Nr. 100/1997/884/1096.

Internetiniai šaltiniai

1. <http://www.lrs.lt> - Lietuvos Respublikos Seimas
2. <http://www.un.org> - Jungtinių Tautų svetainė
3. <http://www.unhchr.ch/> - JT Vyresniojo Komisaro žmogaus teisėms svetainė
4. <http://www.unhchr.ch/html/intlinst.htm>-Tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos dokumentai
5. <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> - Tarptautinės žmogaus teisių apsaugos institucijos.
6. <http://www.echr.coe.int/> - Europos Žmogaus teisių teismo praktika
7. <http://www.ilo.org> - Tarptautinė darbo organizacija
8. <http://www.coe.int> Europos Žmogaus teisių teismas

SANTRAUKA

Šiame darbe analizuojami vaiko teisių apsaugos klausimai tiek universaliu, tiek regioniniu lygiu. Kaip vieną iš svarbiausių dokumentų, skirtą vaiko teisėms – Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvenciją – Lietuva ratifikavo jau prieš dešimt metų ir ji tapo sudėtine Lietuvos teisinės sistemos dalis. Todėl šiame darbe bus pažvelgta į šio bei kitų dokumentų praktinį atspindį Lietuvos teisėje. Kadangi vaiko teisių apsauga – labai plati sąvoka, bus nagrinėjama šiomis dienomis viena aktualiausių problemų vaiko teisių srityje – smurtas. Darbe nebus gilinamasi į smurto atsiradimo priežastis, detaliai analizuojamos atskirų teisės šakos, o atkreipiant dėmesį į konkrečios srities – smurto - draudimo reglamentavimą ir jo įgyvendinimą Lietuvos nacionalinėje teisėje, sunkumus. Ši problema atskleidžiama tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektu, t.y nagrinėjami teisės dokumentai, juose įtvirtintos nuostatos, kurių efektyvumas priklauso nuo to, kaip jie bus įgyvendinami. Praktinę šios problemos pusę atskleisti padės jurisprudencija, tyrimas, kurio metu ekspertai, tiesiogiai kasdieniniame gyvenime susiduriantys su vaiko teisėmis, pateiks savo nuomonę įvairiais klausimais.

Pripažįstama, kad vaikui būtinas ypatingas dėmesys jo teisių apsaugai, kurių negalima laikyti mažiau menkavertėmis nei suaugusiųjų. Diskutuojama, ar reikalingas nemušimo įstatymas, kurio nebuvimas trukdo pilnai įgyvendinti tarptautinius įsipareigojimus. Aptariama, kokią įtaką vaiko teisėms daro žemutinės ir viršutinės vaiko amžiaus ribų nustatymas. Nagrinėjamos pagrindinės su smurtu prieš vaiką susijusios problemos: smurto samprata, vaiko teisių gynimas, prevencija.

SUMMARY

The thesis analyses the issues of protection of the rights of the child both at international and regional level. The Republic of Lithuania ratified the United Nations Convention on the Rights of the Child already ten years ago and after the ratification it became an integral part of the legal system of Lithuania. For this reason the thesis pays attention to the practical impact made by the United Nations Convention on the Rights of the Child and other related documents on the law of Republic of Lithuania. But the protection of the rights of the child is very extensive notion and for this reason the thesis is limited to one of the most actual issue in the sphere of protection of the rights of the child: violence against child. The thesis pays no special attention to the reasons of violence and instead of that makes emphasis on a specific questions of the legislative measures to prevent violence and draws attention on difficulty of issues concerned with punishing of children abusers. These issues are being revealed both in theoretical and practical aspects, that is the thesis analyses child care legislation introduced and the efficiency of measures being taken to implement the legislation. To reveal practical aspects of the issues under scrutiny an analyse an research had been undertaken, during which the experts dealing with the child's rights violation explain their opinion how to get problems solved. Throughout the thesis, attention is drawn to law implementing practice.

The thesis highlights the vulnerability of the child and, thereby, high priority of the children's rights, stress the importance of effective legal structures to support children and to eliminate violence against them. The necessity of the beatings-prohibiting law, which absence inhibits to implement Lithuania's international commitments, is discussed. The attention is drawn to the problems associated with the frames of the childish age. The thesis sees all forms of violence against children as a violation of children's rights: violation of their right to personal integrity, to respect for their human dignity, to their right to privacy, their right to enjoy maximum chances of a healthy development and so on.

PRIEDAS 1

EKSPERTŲ INTERVIU

1. Kokias išskirtumėte problemas smurto prieš vaikus srityje?
2. Kokie galėtų būti šių problemų sprendimų būdai?
3. Ar įstatymų leidėjas suteikia pakankamai priemonių nustatyti vaiko teisių pažeidimus ir ginti vaiko teises?
4. Jūsų nuomone, ar Lietuvos institucijos efektyviai gina pažeistas vaiko teises?
5. Su kokiomis institucijomis bendradarbiaujate siekiant ginti pažeistas vaiko teises ir kokiais pagrindais?